

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Етнографічна практика

Навчально-методичний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича
2025

УДК 378.016:39].091.33-027.22

К 587

Друкується за ухвалою вченої ради
факультету історії, політології та міжнародних відносин
(протокол № 5/25 від 26 червня 2025 р.)

К 587 Етнографічна практика : навч.-метод. посібник / Укл.: Кожо-
лянко О. В., Воротняк І. Д. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федь-
ковича, 2025. 100 с.

Видання охоплює коло питань, пов'язаних з актуальними проблемами підготовки, організації та проведення етнографічної практики студентів-істориків. У процесі проходження практики студенти повинні ознайомитися з методикою пошуку, опису та фіксації явищ традиційної культури населення України, а також специфікою роботи з респондентами.

Для студентів факультету історії, політології та міжнародних відносин.

УДК 378.016:39].091.33-027.22

© Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича, 2025

© Укладачі: Кожолянко О. В., Воротняк І. Д., 2025

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Мета і завдання практики	5
Основні види діяльності студентів під час проходження етнографічної практики	8
Види роботи в етнографічних експедиціях	12
Основні правила ведення та зберігання польових документів.....	16
Види та методи збору етнографічної інформації.....	18
Зміст практики	22
Звіт про результати етнографічної практики	26
Програмні запитальники з проблем матеріальної та духовної культури.....	28
Список рекомендованої літератури.....	92

ВСТУП

Етнографічна практика на другому курсі – важлива і обов’язкова складова підготовки майбутнього фахівця-історика. Вона є перехідним містком від аудиторних знань до реального світу досліджень, даючи можливість студентам не лише закріпити теоретичні основи курсу «Етнологія», й набути унікальних практичних умінь і навичок пошуку та збору польового матеріалу, що репрезентує традиційну побутово-обрядову культуру населення України.

Ця практика формує глибоке фахове розуміння історичного процесу, його багатогранності та специфіки використання різноманітних історичних джерел, зокрема усних свідчень і матеріальної культури. Оволодіння методикою польових етнографічних досліджень – ключовий етап у професійному становленні фахівця, який здатен самостійно збирати, аналізувати та інтерпретувати автентичні дані.

Поєднання теоретичної підготовки з практичною діяльністю не лише розширює загальний гуманітарний світогляд студентів, але й стимулює розвиток їхньої самостійної дослідницької діяльності та організаторських здібностей. Під час проходження практики майбутні працівники наукових, освітніх і культурних закладів здобудуть безцінний досвід пошуку, збору та роботи з етнографічним матеріалом, усвідомлюючи його значення як цінного історичного джерела та невід’ємної частини історико-культурної спадщини.

Особлива увага під час практики приділяється формуванню професійних навичок, необхідних кожному вчителю історії та класному керівникові для ефективної організації позакласної краєзнавчої роботи у школі. Це дозволить не лише ділитися знаннями, але й надихати молодь на дослідження власного минулого крізь призму культурної спадщини українців і представників національних меншин, які мешкають в Україні.

Завершення практики традиційно закінчується підсумковою конференцією (захистом). Це важливий етап для узагальнення набутих наукових, педагогічних і методичних результатів, обміну досвідом і презентації перших студентських дослідницьких здобутків.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ПРАКТИКИ

У Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича етнографічна практика студентів – обов'язкова складова процесу підготовки фахівців кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності 032 Історія та археологія. Практика проводиться на 2-му курсі і є логічним продовженням попередньо опанованої студентами дисципліни «Етнологія». Мета практики полягає у закріпленні та поглибленні знань у сфері традиційної матеріальної й духовної культури населення України та, водночас, пропедевтика історико-краєзнавчих і культурологічних дисциплін на наступних курсах навчання.

Основна мета етнографічної практики – закріпити набуті під час вивчення програмного курсу «Етнологія» знання, оволодіти методикою та технікою польових етнографічних досліджень і використати ці знання у процесі збору необхідного матеріалу на місцевості. Без оволодіння методикою польових етнографічних досліджень, з'ясування шляхів перетворення етнографічного матеріалу на історичне джерело неможливо реконструювати особливості матеріальної та духовної культури етнічних груп. Дана процедура передбачає набуття студентами навичок роботи з респондентами, створює необхідну базу для їхньої майбутньої самостійної пошукової діяльності. Вона повинна розвинути у студентів патріотичні почуття, любов до рідного краю, свого народу, толерування культурних традицій інших етнічних спільнот, навчити їх розуміти необхідність досліджувати і зберігати традиційні елементи матеріальної та духовної культури. Така практична робота дозволяє фіксувати інформацію у рамках виконання студентами індивідуальних, науково-дослідних і курсових робіт.

Успішне проходження студентами етнографічної практики сприятиме розширенню знань студентів з українознавчих дисциплін; набуттю практичних умінь і навичок, пов'язаних зі збиранням етнографічного матеріалу; оволодінню основними методами та прийомами дослідження й отримання наукової інформації. В умовах сучасної уніфікації народної культури малих і великих населених пунктів, різних регіонів України, змішання культурних традицій, зібрана у процесі практики інформація дозволить зафіксувати особливості народної культури станом на початок XXI ст.

Етнографічна практика має на меті перевірити (застосувати) теоретичні знання у практичних умовах, а також навчити студентів проводити польові дослідження й опрацьовувати зібраний матеріал. Дотримання вимог організації та проведення польової роботи забезпечує необхідну якість зібраних етнографічних

джерел і ґрунтовність наукових висновків щодо них. До основних завдань етнографічної практики можна віднести виявлення, опис і збереження джерел матеріальної та духовної культури населення Буковини, інших регіонів України. Зібрані матеріали можуть стати підґрунтям для реконструкції традицій та обрядів різних національних спільнот, проведення етнографічних форумів, семінарів, виставок, поповнення музейних колекцій тощо.

Знайомство з польовою етнографією передбачає ряд завдань, пов'язаних з роллю вчителя-історика, музейного працівника, працівника культурної установи, покликаних пропагувати культурну спадщину і сприяти її збереженню. Усе це вимагає вивчення правил збору, фіксації, публікацій етнографічних джерел, оскільки відсутність або недотримання таких правил може призвести до знищення безцінної народної спадщини.

Основні завдання етнографічної практики такі: 1) навчальне – полягає в аналізі сучасного стану традиційної духовної та матеріальної культури певного регіону (місцевості); 2) професійне – спрямоване на формування навичок і вмінь ідентифікації окремих явищ у сфері духовної та матеріальної культури; 3) наукове – передбачає засвоєння принципів класифікації етнографічних матеріалів і опанування методики наукового дослідження.

Під час проходження етнографічної практики студенти набувають фахових умінь з планування й організації науково-дослідної діяльності, опановують навички каталогізації зібраних матеріалів, роботи з різними типами етнографічних джерел, ведення польового щоденника, а також використання технічних засобів для фіксації та збереження інформації.

Окрім цього, практиканти оволодівають низкою прикладних компетентностей, серед яких:

- ознайомлення з методикою проведення польових етнографічних досліджень;
- засвоєння правил техніки безпеки та їхнє дотримання як у процесі дослідження, так і в побуті;
- вивчення та характеристика етнографічних пам'яток регіону, де здійснюється практика;
- аналіз історичного та культурного значення досліджуваних об'єктів;
- організація та збирання фольклорно-етнографічного матеріалу, його фіксація, систематизація й, за можливості, введення до наукового обігу;
- участь у колективній та індивідуальній пошуковій роботі;
- закріплення й поглиблення теоретичних знань з етнології з метою їх ефективного практичного застосування.

У результаті проходження етнографічної практики студент повинен **знати:**

- правила техніки безпеки при роботі у польових умовах (в т. ч. у транспорті й на дорозі, на базі практики, на відкритих водоймах і пересічній місцевості, безпосередньо на робочому місці під час досліджень, поводження з відкритим вогнем, електроприладами, робочим і побутовим інструментарієм);
- ключові етнографічні поняття і терміни;
- методiku проведення етнографічних спостережень (експедицій);
- основні способи і методи збору етнографічних матеріалів (опитування інформаторів, фіксація етнографічних об'єктів, анкетування і т. ін.);
- основні методи дослідження етнографічного джерела;
- методiku проведення основних етапів вивчення етнографічної пам'ятки;
- історико-культурну роль та значення етнографічної пам'ятки;
- методiku формування етнографічних музейних колекцій;
- етнографічні знання з проблем етнічного складу населення окремих регіонів, які досліджуються; основних і допоміжних занять і промислів населення.

За підсумками проходження етнографічної практики студент повинен **уміти:**

- вести польовий щоденник та зошит польових етнографічних спостережень;
- узагальнювати результати польових досліджень;
- здійснювати історичні реконструкції на основі зібраного матеріалу;
- опрацьовувати інформацію, зафіксовану в польових умовах;
- аналізувати і характеризувати явища традиційної культури;
- складати паспорти-легенди етнографічних об'єктів;
- виконувати зарисовки досліджуваних матеріальних предметів;
- засвоювати основні умовні позначення етнографічних об'єктів і вміти застосовувати їх у процесі створення картосхем, ілюстрацій, таблиць;
- здійснювати обробку та консервацію етнографічних предметів і музейних експонатів.

Набуті під час практики вміння та навички мають слугувати підґрунтям для їх подальшого використання у процесі навчання та професійній діяльності.

ОСНОВНІ ВИДИ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

I. НАВЧАЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Поглиблене опрацювання інформаційних джерел

- систематичний аналіз наукових монографій, статей у фахових журналах, збірників наукових праць, архівних матеріалів, статистичних даних, краєзнавчої літератури, онлайн-ресурсів, що стосуються історико-культурного контексту досліджуваного населеного пункту та регіону;
- критичне оцінювання різних інтерпретацій історичних і культурних процесів, виявлення дискусійних питань;
- складання анотованих бібліографій за визначеною тематикою дослідження.

Активне застосування методів польової етнографії

Структуровані та напівструктуровані інтерв'ю – розробка детальних запитальників відповідно до програми практики та індивідуальних дослідницьких тем. Проведення інтерв'ю з різними категоріями респондентів (за віком, статтю, соціальним статусом, професією тощо) з урахуванням етичних норм.

Глибинні інтерв'ю – проведення тривалих, неформальних розмов з ключовими інформаторами для отримання розгорнутих відомостей та особистих історій.

Сфокусовані групові дискусії – організація та модерація групових обговорень для виявлення колективних уявлень, традицій та практик.

Візуальна фіксація – професійне фотографування та відеозйомка об'єктів матеріальної та духовної культури (архітектура, предмети побуту, обряди, майстер-класи тощо) з детальним описом і паспортизацією.

Аудіозапис – фіксація-інтерв'ю фольклорних зразків (пісень, казок, легенд), обрядових дійств з подальшою транскрипцією та аналізом.

Спостереження – участь у повсякденному житті громади, спостереження за традиційними практиками, обрядами, формами соціальної взаємодії з веденням детальних польових нотаток.

Збір і первинна обробка матеріальних артефактів – ідентифікація, опис, замальовка, фотофіксація предметів побуту, знарядь праці, елементів одягу тощо із зазначенням їхнього функціонального призначення, матеріалу виготовлення, способу використання та історії побутування.

Ведення документації

- регулярне та детальне ведення індивідуальних щоденників практики з фіксацією спостережень, роздумів, проблем і знахідок;
- складання протоколів інтерв'ю та фокус-груп;
- оформлення паспортів етнографічних об'єктів;
- створення картосхем досліджуваної місцевості з позначенням важливих об'єктів.

II. ВИХОВНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Активна взаємодія з місцевою громадою

- установлення особистих контактів з представниками різних поколінь, соціальних груп, професій;
- участь у місцевих святах, традиційних заходах, громадських ініціативах;
- спілкування з носіями традиційної культури, вивчення їхнього життєвого досвіду, цінностей та світогляду;
- дослідження родинних історій, генеалогічних зв'язків.

Вивчення народної педагогіки та міжгенераційної комунікації

- спостереження за процесами виховання в сім'ях, дошкільних та шкільних закладах;
- фіксація традиційних методів навчання та передачі досвіду;
- аналіз ролі фольклору, обрядів, ігор у соціалізації дітей та молоді.

Руйнування стереотипів і формування об'єктивного уявлення про сільську культуру:

- виявлення й аналіз сучасних тенденцій розвитку сільських територій, збереження та трансформації традицій;
- дослідження економічних, соціальних і екологічних аспектів життя сільської громади;
- сприяння міжкультурному діалогу та толерантності.

Залучення до практичної діяльності народних майстрів

- участь у майстер-класах з традиційних ремесел (вишивка, гончарство, ткацтво, різьблення по дереву, ковальство, плетіння тощо);
- вивчення технологічних процесів, інструментів, матеріалів;
- дослідження символіки й орнаментики народних промислів.

Ознайомлення з організацією українознавчої роботи в місцевих закладах освіти та культури

- відвідування уроків українознавчих дисциплін, позакласних заходів народознавчого спрямування;
- знайомство з роботою місцевих музеїв, бібліотек, культурних центрів;
- участь у підготовці та проведенні тематичних заходів.

ІІІ. МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Систематизація й аналіз зібраних матеріалів

- класифікація етнографічних даних за тематичними блоками (матеріальна культура, духовна культура, соціальні відносини тощо);
- проведення первинного статистичного аналізу кількісних даних (якщо такі є);
- порівняльний аналіз отриманих матеріалів з даними з інших регіонів і фаховою літературою.

Підготовка матеріалів для навчального процесу

- створення мультимедійних презентацій на основі зібраних фото- та відеоматеріалів;
- розробка дидактичних матеріалів (опорних конспектів, схем, таблиць) з українознавчих дисциплін;
- написання есе, рефератів, наукових повідомлень за результатами практики;
- складання планів-конспектів уроків, сценаріїв позакласних заходів з елементами народознавства та краєзнавства.

Використання етнографічних матеріалів у майбутній професійній діяльності

- застосування набутих знань і навичок при викладанні історії, українознавства, народознавства та інших гуманітарних дисциплін;
- використання етнографічних матеріалів для організації краєзнавчої роботи в школі та позашкільних закладах;
- застосування методів етнографічного дослідження в педагогічній практиці для вивчення особливостей учнівського середовища.

IV. ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ

Поглиблене вивчення окремих аспектів традиційної культури

- збір і аналіз фольклорних текстів різних жанрів (казки, легенди, пісні, прислів'я, приказки тощо);
- дослідження особливостей місцевої говірки, діалектних слів і виразів;
- вивчення традиційного харчування, одягу, житла, господарських занять;
- аналіз символіки та семантики обрядів і ритуалів;
- дослідження народних вірувань, міфологічних уявлень, демонології;
- вивчення історії окремих населених пунктів, родин, визначних особистостей.

Самостійне проведення наукового дослідження

- визначення актуальної дослідницької проблеми в рамках програми практики;
- формулювання мети та завдань дослідження;
- висування гіпотез;
- збір та аналіз емпіричного матеріалу;
- інтерпретація отриманих результатів;
- написання наукового звіту (частини курсової або кваліфікаційної роботи, наукової статті).

Апробація результатів дослідження

- виступ з доповідями на студентських наукових семінарах і конференціях;
- участь у круглих столах і дискусіях;
- підготовка публікацій (статей, есе) за результатами дослідження;
- використання зібраних матеріалів у навчальному процесі (презентації, доповіді).

Співпраця з науковими установами та музеями

- консультації з науковими співробітниками;
- ознайомлення з фондами музеїв, архівів;
- участь у наукових проєктах (за можливості).

ВИДИ РОБОТИ В ЕТНОГРАФІЧНИХ ЕКСПЕДИЦІЯХ

Під час етнографічної експедиції етнографу доводиться виконувати різноманітні види робіт, які умовно можна поділити на:

- особисті спостереження дослідника;
- робота з респондентами (особами, які повідомляють інформацію);
- закріплення (фіксація) матеріальних об'єктів дослідження;
- збирання етнографічних колекцій.

Особисті спостереження відкладаються в пам'яті дослідника. Це умови життя людей, особливості характеру мешканців села, мовного діалекту, гостинності тощо. Щоби власні спостереження не забулися з часом, їх варто записувати у спеціальні щоденники, в яких занотовуються також певні думки щодо досліджуваних об'єктів, попередні висновки.

Найважливішою частиною польової роботи є збирання матеріалу шляхом опитування жителів поселення (респондентів). У багатьох випадках такий вид роботи може бути основним і єдиним для отримання необхідних і достовірних матеріалів.

Найперше потрібно на місцевості визначити людей, які можуть дати цінну інформацію. Їх визначають за допомогою працівників адміністративних органів, освітніх закладів, закладів культури, простих жителів тих населених пунктів, де буде проводитись експедиція. Для правильного вибору респондентів важливо пояснити особам, які вам допомагають, мету експедиції, її основні й окремі етапні завдання. В окремих випадках про нових інформаторів можна дізнатись при опитуванні чергового інформатора.

Починаючи опитування, важливо правильно пояснити його мету. Запитання повинні ставитись у дружній, невимушеній, але спланованій бесіді. Якщо запитання будуть дуже формальними, то і відповіді можуть бути такими ж. Щоб цього не сталося, потрібно заручитися прихильністю співрозмовника до себе, обговорюючи з ним життєві питання сьогодення, погоду, перспективи врожаю тощо. Тільки відчувши, що співрозмовник налаштований на спілкування з вами, можна починати тематичні опитування, які можуть чергуватися з іншими темами. Потрібно вчитися ставити запитання, які вас цікавлять, коли до цього найбільш сприятлива ситуація.

Важливо знати місцеву термінологію, діалект, без яких часто співрозмовник не зможе зрозуміти поставлене запитання. Якщо виникають якісь незрозумілі деталі пояснення, то їх ліпше уточняти наприкінці розмови, поставивши конкретні уточнюючі запитання.

Роботу з інформатором добре проводити двом і більше особам, коли один ставить запитання і веде розмову, а інші записують потрібну інформацію.

Перевірка отриманих результатів з відомостей кількох респондентів – обов’язкова умова опитування місцевих жителів села. Бувають випадки, коли інформатор переїхав не зовсім давно на проживання в село, тому його дані не будуть відповідати матеріалам власне цієї місцевості.

В окремих випадках процес опитування дуже хвилює інформатора, і він через це дає відповіді неточні й короткі. Особливо часто турбує людей те, що їхню відповідь записують. Тому етнограф повинен бути готовим вести опитування без фіксації. Записи тоді належить робити одразу після опитування або після повернення на базовий пункт.

Етнографу під час експедиції часто доводиться працювати в іншомовному середовищі. Не завжди вдається засвоїти мову обстежуваного населення, особливо діалект. Тому під час роботи етнографічних експедицій доводиться користуватись послугами перекладача. Вибираючи перекладача для роботи, потрібно ознайомити його з проблематикою експедиції, запитаннями, які будуть ставитись під час опитування. Перекладач повинен добре знати місцевий діалект, бути освіченою і авторитетною людиною серед мешканців поселення.

Фіксація матеріальних об’єктів дослідження – важливий вид роботи етнографічної експедиції. Вона передбачає:

Опис предмета або явища, який проводиться у певній послідовності. Наприклад, об’єкт архітектури описують за такою схемою: фундамент, стіни, перекриття, дах. Опис технологічних процесів найкраще проводити в послідовності виконання робіт. У випадку опису певного обряду спочатку визначають етапи його проведення, потім розподіляють обов’язки серед членів експедиції; графічні способи фіксації (малювання, креслення, копіювання). Етнографічне малювання не потребує особливих навичок. Потрібно вміти перенести на папір графічне зображення об’єкта або його частин, показати принципи взаємодії частин певних механізмів, робочі операції. На малюнку підписують окремі частини досліджуваного об’єкта, подають їх назву. Малюнок часто точніше може передати кольорову гаму, орнамент та інші особливості предмета дослідження.

Близьким до малювання є креслення. За допомогою масштабного креслення складають плани поселень, наносять на папір розташування вулиць, споруд поселення, певні ландшафтні особливості, а також при зображенні будівель, крою одягу, знарядь праці, хатнього начиння. Можливі варіанти поєднання малювання з кресленням.

Фіксація матеріалів через копіювання проводиться при знятті копій з вишивок, орнаментальних прикрас і т.ін. Найпростіший спосіб – копіювання через кальку або тонкий папір способом «на просвічування». Використовують пряме й зворотне копіювання. При першому на опуклості предмета, що копіюється, наноситься фарба, яка при прикладанні паперу перебивається на

нього. При зворотному копіюванні накладається папір на предмет і олівцем позначаються контури орнаменту, межі предмета, його деталі.

Відеозйомка та фотографування передбачають відповідну підготовку. Етнограф повинен добре володіти операторським мистецтвом, вміти вибрати потрібний кут зйомки, освітлення, відповідний режим роботи камери чи фотоапаратури тощо.

Під час етнографічних експедицій часто проводять збір етнографічних колекцій. Жодний малюнок чи фотографія не можуть замінити сам предмет. Тому особливо важливо збирати такі предмети побуту й культури, які вийшли з ужитку і їх чекає знищення. Зібрані матеріали, речі зосереджуються в етнографічних музеях або приватних етнографічних колекціях.

Збирання етнографічних матеріалів (колекцій) проводять за певними правилами. Систематизація вимагає виділення найбільш типових елементів культури, характерних для даного населення, певного історичного періоду. Збирають найбільш типові речі. Не варто збирати лише вражаючі, красиві речі. Часто звичайні, буденні предмети можуть у майбутньому стати цінною етнографічною рідкістю.

Збирання етнографічних колекцій залежить від того, що вдається придбати. Не завжди люди легко розстаються з предметами давнини. Тому при збиранні потрібно прагнути до придбання комплектів речей, які б характеризували певний напрям культури, певну епоху, певний напрям життя і діяльності людей. Так, при збиранні колекції одягу важливо підібрати всі елементи одягу – від натільного вбрання до взуття та головних уборів, з доповнюючими елементами та прикрасами, одяг буденний, святковий, ритуальний, літній і зимовий, для дорослих і дітей.

Етнограф повинен скласти до кожного експоната і цілого комплексу речей детальний опис, у якому вказується час і місце придбання, повне ім'я власника пам'ятки, ім'я та вік людей, які користувались нею, майстра, її місцеву назву, призначення й спосіб використання. Проводиться також короткий опис предметів з визначенням характерних ознак, який є основою для складання музейного паспорта. Відсутність такого опису позбавляє можливості в майбутньому використовувати такі музейні експонати у науковій роботі.

Для опису заводять окремий зошит або виділяють частину сторінок у щоденнику чи польовому зошиті обстеження. Кожний предмет потрібно записувати за порядком придбання під окремим номером. На предметі закріплюється цей же номер з короткою інформацією про нього. Зібрані експонати при першій можливості відправляються до місця їх постійного зберігання (музеї, науково-навчальні заклади і т. ін.).

Цінні з точки зору етнографічної науки предмети побуту не завжди вдається придбати. Причини можуть бути різні: відмова господарів передати річ у музей чи до колекції, відсутність грошей для купівлі речі, труднощі транспортування і т.ін. Тому багато потенційних етнографічних експонатів залишаються на місці їх перебування. Але необхідно записати їх точне місцезнаходження, прізвище, ім'я, по-батькові власника, коротку інформацію про предмет і передати ці свідчення в місцевий музей або місцеву етнографічну чи краєзнавчу організацію для реєстрації й обліку.

Виявлені об'єкти матеріальної чи духовної культури потребують реєстрації в товариствах охорони пам'яток мистецтва та культури. Ці товариства функціонують при обласних організаціях культури обласних державних адміністрацій. Надалі такі етнографічні об'єкти отримують реєстраційно-охоронні номери та будуть взяті під охорону держави як пам'ятки культури.

Обробка зібраних колекцій, консервування речей, як правило, проводяться вже в стаціонарних умовах після закінчення етнографічних експедицій.

ОСНОВНІ ПРАВИЛА ВЕДЕННЯ ТА ЗБЕРІГАННЯ ПОЛЬОВИХ ДОКУМЕНТІВ

У процесі документування результатів польових етнографічних досліджень, що є невід’ємною складовою наукової практики, ключову роль відіграє належне ведення та зберігання первинних даних. Результати польових етнографічних досліджень акумулюються в різних польових документах. Щоб у майбутньому можна було успішно користуватися матеріалами етнографічних експедицій, потрібно правильно впорядкувати польові документи – польові експедиційні зошити, щоденники, анкети, відео-матеріали, аудіо-записи та ін. Традиційні підходи, відображені у веденні польових зошитів, щоденників і анкет, потребують імплементації сучасних технологічних рішень для підвищення ефективності, надійності та доступності зібраного емпіричного матеріалу.

Фундаментальним принципом залишається фіксація метаданих, що включають географічну локалізацію (село, населений пункт, хутір, район, область), детальну інформацію про інформантів (рік та місце народження, повне ім’я, фахова приналежність, етнічна ідентичність), ідентифікатор дослідника та точну дату здійснення запису. Кожен акт збору інформації, інтерв’ю чи опис об’єкта, повинен розпочинатися з нової сторінки або окремого цифрового файлу.

Польові зошити. Використовуються найрізноманітніші зошити з попередньо пронумерованими сторінками та вказівкою в кінці зошита загальної кількості листів. Записи ведуться кожним членом експедиції в певному, визначеному для нього зошиті. Рекомендується проводити запис на одному боці листа, це дає змогу успішно обробляти польові матеріали пізніше, в стаціонарних умовах.

Спочатку вказується місце запису (село, поселення, хутір, район, область), основні дані про інформаторів (рік і місце народження, прізвище, ім’я та по батькові, професія), зазначається прізвище того, хто вів запис, і дату запису. Кожне наступне опитування записується з нової сторінки. Окремо можна вказати також етнічну належність опитуваного (національність, етнічна група).

Запис ведеться чітко й розбірливо. Якщо під час запису пропущені якісь смислові моменти, то їх дописують відразу ж після розмови. Тобто вже в умовах польової роботи зошит повинен бути в такому вигляді, щоб не виникало незрозумілих запитань при стаціонарному опрацюванні матеріалів експедиційних обстежень. Усі доповнення й виправлення в польових зошитах можуть бути зроблені лише тим, хто вів запис, і тільки в умовах польової роботи.

Щодо польових зошитів, то поряд із традиційним використанням зошитів із пронумерованими сторінками, доречне паралельне ведення електронних нотаток із застосуванням спеціалізованого програмного забезпечення для

польових досліджень або універсальних програм для створення та управління нотатками (наприклад, Evernote, OneNote, Obsidian). Це забезпечує можливість оперативного пошуку, категоризації та тегування інформації. Рекомендується здійснювати резервне копіювання електронних нотаток на хмарні сервіси або зовнішні носії. При транскрибуванні аудіо-записів інтерв'ю, доцільне використання програмного забезпечення з функцією автоматичної транскрипції та подальшою ручною верифікацією для забезпечення точності.

Експедиційні щоденники. Використовують звичайні або щоденникові зошити, які мають наскрізну нумерацію сторінок. Перед кожним записом вказується місце запису та дата. Експедиційний щоденник – документ етнографічної експедиції, до якого вноситься інформація стосовно визначених проблем експедиції. Не допускаються записи особистого, інтимного характеру.

Експедиційні щоденники, окрім фіксації контекстуальної інформації щодо процесу дослідження та спостережень, можуть вестися у форматі блогу або спільного онлайн-документа, що дозволяє учасникам експедиції оперативно обмінюватися інформацією та координувати дії. Важливо наголосити на необхідності дотримання етичних норм і конфіденційності при веденні таких записів.

Анкети. Розрізняють такі, що розсилаються попередньо на місце роботи етнографічної експедиції для заповнення місцевим населенням; які заповнюються етнографами в полі (під час експедиції). Анкети повинні мати послідовну нумерацію в міру збільшення інформації. В окремих випадках, коли з анкетами працює кілька етнографів, вони шифруються додатково шифром певного дослідника.

Анкети зберігають в окремих папках за тематикою дослідження. Уводиться додаткова нумерація папок, що фіксується в польових зошитах або щоденниках експедиції.

При роботі з анкетами, окрім паперових форм, потрібно активно використовувати електронні опитувальники, розроблені на платформах для онлайн-опитувань (наприклад, Google Forms, SurveyMonkey, LimeSurvey). Це значно спрощує процес збору, обробки та статистичного аналізу даних. Зібрані електронні анкети повинні зберігатися у структурованому форматі (наприклад, CSV, Excel) з чітким дотриманням нумерації та, за необхідності, шифрування.

Візуальні матеріали (малюнки, креслення, фотографії, відеозаписи) супроводжуються підписами-легендами, де вказується час і місце їх виготовлення, господаря речі, майстра, який її виготовив. Часто для таких легенд використовують зворотний бік малюнків чи копій. На кожному листі малюнків, креслень, копій ставиться порядковий номер і шифр експедиції. У польових зошитах або щоденниках також робиться запис про виготовлення таких графічних матеріалів і проставляється нумерація.

Оскільки візуальні матеріали потребують особливо ретельного документування, кожен графічний об'єкт повинен супроводжуватися детальними

метаданими, які містять час і місце створення, інформацію про зображений об'єкт (його власника, автора), технічні характеристики (для фото та відео – параметри зйомки, тип обладнання). Для фотографій та відеозаписів необхідно вести каталоги або лог-файли у електронному вигляді, де кожному файлу присвоюється унікальний ідентифікатор, що відповідає номеру у польовому зошиті або щоденнику. Доцільним є використання програмного забезпечення для каталогізації та управління медіа-файлами з можливістю додавання тегів і ключових слів для полегшення подальшого пошуку.

Аудіоматеріали повинні зберігатися у якісних цифрових форматах (наприклад, WAV, FLAC) з обов'язковим резервним копіюванням. Кожен аудіофайл повинен мати чітку назву, що відображає ідентифікатор інформанта, місце та дату запису. Рекомендується створення транскриптів аудіо-записів у текстовому форматі (TXT, DOCX) з часовими мітками для полегшення аналізу.

Зберігання всіх типів польових документів повинно здійснюватися з дотриманням принципів безпеки та довготривалості. Окрім фізичного зберігання паперових документів у належних умовах (температура, вологість, захист від шкідників), критично важливе створення багаторівневої системи резервного копіювання цифрових даних на різних носіях (зовнішні жорсткі диски, SSD, NAS-сховища, хмарні сервіси). Рекомендується періодично перевіряти цілісність резервних копій.

Отже, інтеграція сучасних технологій у процес ведення та зберігання польових документів значно підвищує ефективність етнографічних досліджень, забезпечує збереження цінного емпіричного матеріалу для майбутніх наукових студій, сприяє більш глибокому аналізу культурної спадщини.

ВИДИ ТА МЕТОДИ ЗБОРУ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Етнографія як інтегративна галузь наукового знання характеризується застосуванням комплексного підходу до дослідження етносів та їх традиційно-побутової культури. Це передбачає не лише використання специфічних для етнографії методів, але й залучення джерельної бази, методологічних засад та інструментарію суміжних дисциплін, таких як історія, соціологія, фольклористика, лінгвістика, археологія, антропологія та інші. Тож глибоке опанування методології збору польових матеріалів, розуміння стратегій дослідження та інтерпретації етнічних феноменів є *sine qua non* для кожного дослідника, який прагне до верифікованого та всебічного пізнання етнокультурної специфіки досліджуваних спільнот.

У процесі збору первинної етнографічної інформації дослідник повинен керуватися принципом максимальної повноти та достовірності отриманих даних щодо об'єктів свого наукового інтересу. Серед фундаментальних методів

і видів збору етнографічної інформації, які формують методологічний арсенал етнографа, варто виокремити наступні:

Спостереження. Фундаментальний емпіричний метод, який передбачає перцептивне сприйняття та систематичну реєстрацію фактів, явищ, процесів, що розгортаються в соціальній реальності. На відміну від експерименту, спостерігач у даному випадку не здійснює активного втручання в досліджуване середовище та не моделює спеціальні умови.

В етнографічному контексті спостереження є дієвим інструментом при вивченні рутинних практик, особливостей поведінки членів етнічної спільноти (локальної громади, професійної групи, родини, окремих індивідів) у різноманітних ситуативних контекстах (річний цикл, будні та свята), що дозволяє фіксувати етнопсихологічні та етноментальні характеристики досліджуваних груп. Ключовими принципами ефективного спостереження є систематичність (фокусування на суміжних культурних феноменах), планомірність (чітке визначення об'єкта та напрямку спостереження) та цілеспрямованість (усвідомлення дослідницької мети). Залежно від позиції дослідника та ступеня його залученості, розрізняють:

- пряме (безпосереднє) спостереження (фіксація подій у момент їхньої актуалізації);
- непряме (опосередковане) спостереження (аналіз наслідків вже відбух подій (наприклад, вивчення матеріальних залишків);
- відкрите спостереження (інформування учасників про факт дослідження, що потенційно може впливати на їхню природну поведінку (ефект спостерігача);
- приховане спостереження (здійснення спостереження без відома досліджуваних, що підвищує ймовірність отримання автентичних даних, проте потребує ретельного дотримання етичних норм.

Переваги методу спостереження – можливість отримання якісної характеристики досліджуваних об'єктів, фіксація частотності та тривалості певних елементів, виявлення типових та унікальних патернів поведінки. Об'єктивним обмеженням є локальність отриманих висновків, що ускладнює їхню екстраполяцію на ширші ареали. Суб'єктивні фактори, пов'язані з особистісними характеристиками дослідника та ситуативними впливами, можуть потенційно спотворювати інтерпретацію спостережуваних явищ, що вимагає від етнографа максимальної об'єктивності та рефлексивності.

Анкетування. Метод збору первинної інформації за допомогою письмового опитувальника (анкети). Анкета може містити як відкриті, так і закриті запитання (з варіантами відповідей). Цей метод ефективний для отримання статистично репрезентативних даних про досліджувану етнічну групу, її

демографічні характеристики, соціально-економічний стан, культурні орієнтації тощо, особливо за необхідності масового охоплення респондентів. Важливими вимогами до складання анкет є чіткість формулювань питань, їхня логічна послідовність, оптимальна кількість, яка не перевантажує респондента. Анкетування може проводитися як у присутності дослідника, так і заочно (самостійне заповнення респондентами). Потенційним недоліком є можливість отримання недостовірних відповідей через соціальну бажаність або несумлінне заповнення опитувальників.

Усне опитування респондентів. Метод, який передбачає безпосередню вербальну комунікацію між дослідником і респондентом. Етнограф, керуючись програмою дослідження, ставить запитання та фіксує отриману інформацію (письмово, за допомогою аудіо- або відеотехніки). У разі відсутності технічних засобів, інформація фіксується на місці. За наявності технічних засобів, слід враховувати потенційний вплив записуючих пристроїв на атмосферу спілкування та відвертість респондента. Лінгвістична фіксація етнографічної інформації, особливо фольклорних текстів і діалектного мовлення, повинна здійснюватися в оригіналі, без літературної обробки. Досліднику категорично забороняється додавати власні інтерпретації або пояснення до отриманої інформації на етапі її фіксації. Ключовими принципами успішного усного опитування є повага до думки респондента, доброзичливість, добровільність участі та право респондента на конфіденційність наданої інформації.

Інтерв'ю. Специфічна форма усного опитування, що передбачає особисту, цілеспрямовану бесіду дослідника з інформатором.

В етнографічній практиці поширені відкриті інтерв'ю, де заздалегідь визначаються лише основні теми для обговорення, що дозволяє респонденту вільно висловлювати свої думки та спогади. Якість інтерв'ю значно залежить від установаження взаєморозуміння та довіри між дослідником та респондентом. Інтерв'ю – особливо цінний метод при вивченні індивідуальних історій, мотивацій, ціннісних орієнтацій, а також для попереднього ознайомлення з досліджуваною територією та виявлення ключових інформантів. Вибір респондентів є критично важливим етапом і залежить від мети дослідження. Як правило, перевага надається носіям традиційної культури, які проживають у середовищі збереження етнічної самобутності, часто це люди старшого покоління, які володіють цінними знаннями та спогадами. Важливими критеріями відбору є компетентність респондента у досліджуваній сфері, його пам'ять, комунікабельність і дикція. Підготовка до інтерв'ю передбачає ознайомлення з наявними літературними джерелами та результатами попередніх досліджень. Структура інтерв'ю така: привітання, представлення, повідомлення мети, створення комфортної атмосфери, паспортизацію респондента, безпосередньо бесіду та завершальні слова подяки.

Метод комплексного аналізу. Методологічний підхід, що розглядає етноси та їх культуру як інтегральні, міжпоколінні спільноти зі складною внутрішньою структурою. Для всебічної характеристики етнічних спільнот застосовуються комплексні польові експедиції із залученням фахівців різних галузей знань. Суть методу полягає у синтезі даних етнографії з матеріалами та висновками суміжних наук, таких як археологія, антропологія, історія, фольклористика, лінгвістика, географія, мистецтвознавство, релігієзнавство тощо.

Метод пережитків. Реконструктивний метод, що ґрунтується на виявленні та аналізі залишкових явищ культури й побуту попередніх історичних епох, які збереглися у вигляді традиційних звичаїв, обрядів, вірувань, норм поведінки тощо. Аналіз пережитків дозволяє здійснювати реконструкцію окремих елементів і цілісних культурно-побутових комплексів минулого.

Порівняльно-історичний метод. Методологічний інструмент, спрямований на виявлення загального й особливого в розвитку етносів та їхньої культури, з'ясування причин подібностей та відмінностей, установлення генези й ареалів поширення культурних явищ, вивчення етногенезу та реконструкції історії первісного суспільства. Сучасний порівняльно-історичний метод розглядає етноси та їхні культури як цілісні системи, враховуючи як загальні закономірності розвитку, так і вплив локальних факторів. Виділяють історико-генетичні, історико-типологічні та історико-дифузійні порівняння.

Метод типологічного аналізу. Загальнонауковий метод систематизації та аналізу емпіричного матеріалу, що дозволяє виокремлювати типові ознаки та характеристики досліджуваних явищ, об'єктів чи етнічних спільнот шляхом побудови ідеальних моделей (типів). Етнологія використовує такі процедури типологічного аналізу, як класифікація, типологізація та періодизація.

Наочні методи. Комплекс методів, спрямованих на візуальну фіксацію об'єктів етнографічного дослідження, включаючи графічні зображення (малюнки, креслення, плани, схеми), фотографію та відеозйомку. Ці методи незамінні при документуванні об'єктів матеріальної культури, обрядових дійств, елементів народної творчості тощо. Дослідник повинен володіти базовими навичками малювання, креслення, фото- та відеозйомки, а також використовувати сучасні технічні засоби для якісної фіксації візуальної інформації.

Ефективне застосування зазначених видів і методів збору етнографічної інформації, у поєднанні з дотриманням етичних норм і принципів наукової об'єктивності, є запорукою отримання якісного та достовірного емпіричного матеріалу, що становить фундамент для глибокого розуміння етнокультурної мозаїки людства. Подальша паспортизація та систематизація зібраних даних – необхідний етап для їхнього наукового опрацювання та інтерпретації.

ЗМІСТ ПРАКТИКИ

Під час проходження етнографічної практики студенти отримують індивідуальні завдання для набуття умінь і навичок самостійного виконання виробничих, наукових чи організаційних завдань. Індивідуальні завдання активізують діяльність студентів, роблять практичні заняття більш конкретними й цілеспрямованими. Перелік індивідуальних завдань розробляється відповідно до місця проведення практики й головних науково-навчальних проблем. Деякі індивідуальні завдання студенти отримують при проходженні етнографічної практики в місцях свого проживання. Матеріали, здобуті під час етнографічної практики чи експедицій, а також індивідуально досліджені питання можуть бути використані студентами для виконання реферативних, курсових і дипломних робіт.

У безпосередній залежності від баз проходження практики визначаються можливості проведення занять, екскурсій тощо. Заняття під час практики можуть проводитись у вигляді лекцій, практичних робіт, семінарів, які сприяють поглибленню теоретичних знань. Наприклад, проводячи практику на базі музею архітектури та побуту, може бути прочитана лекція спеціалістом музею щодо збереження й консервування етнографічних експонатів, про влаштування постійних і змінних експозицій тощо. Ефективність таких занять надзвичайно висока, оскільки на базах практики часто є значно більше наочного матеріалу, ніж у аудиторіях навчального закладу.

Екскурсії під час практики проводяться з метою набуття студентами вмінь і навичок етнографічно-екскурсійної, краєзнавчої роботи та з метою ідейно-патріотичного виховання.

Щоб виконати програму практики, студенту необхідно опрацювати рекомендовану літературу. В основному це література, яка не вивчалась на заняттях з програмних курсів, різні нормативні матеріали, методичні розробки, описи, наочні посібники (таблиці, карти, малюнки). Перелік навчальних посібників повинен бути мінімальним за номенклатурою і обсягом, у край необхідним і реально враховувати резерв часу, який можуть виділити студенти для їх вивчення під час проходження практики.

До кожної науково-навчальної проблеми з етнології розробляються методичні рекомендації, де звертається увага студентів на питання підходу, способів і методів виконання завдань практики. У методичних вказівках з окремих тем даються поради, як вести опитування респондентів, заповнювати польові зошити, щоденники, робити замальовки, фотографувати тощо.

Навчально-практичні завдання практики

Вивчення соціально-економічних і побутових умов життя людей досліджуваного регіону (бази практики) від початку XX ст. і до наших днів: вивчення класової й соціально-професійної структури населення досліджуваного поселення; визначення соціально-побутових особливостей побуту жителів села.

Дослідження етнодемографічної ситуації у населеному пункті, регіоні: ознайомлення з етнічними групами населення, визначення їхньої кількості; часу появи певних етнічних спільнот у даному регіоні; вивчення взаємовпливу в матеріальній і духовній культурі різних етносів досліджуваної місцевості; соціально-психологічних аспектів національних відносин.

Вивчення народної агрокультури: визначення поширення форм господарства в досліджуваному регіоні; вивчення системи землекористування й землеволодіння в даній місцевості; стану і розвитку техніки сільськогосподарського виробництва на протязі останніх ста років.

Дослідження допоміжних занять та промислів: вивчення наявності й напряму допоміжних промислів та ремесел; визначення місця й ролі допоміжних занять у житті населення села; при переважанні певного допоміжного заняття (лісовий промисел, керамічне виробництво, добування й обробка каменю, рибальство, мисливство та ін.) визначення його найхарактерніших рис.

Поселення, народне житло та господарські споруди: ознайомлення з наявними типами поселень, топографічні дослідження; визначення переважаючих і епізодичних типів садиб та дворів; вивчення й нанесення на картосхеми найхарактерніші планувальні типи жител даного села, хутора; визначення принципів розміщення груп населення в селі; складання плану садиб, жител, господарських споруд шляхом обмірів і замальовок, рисунків; вивчення конструктивних способів спорудження жител та будівельного матеріалу; замальовування в польових зошитах характерних особливостей художньо-декоративного прикрашання житла (інтер'єру й екстер'єру); дослідження звичаїв та обрядів, пов'язаних зі спорудженням житла та введенням його в дію.

Народний одяг: дослідження складових частин традиційного костюма; визначення статевих і вікових відмінностей народного вбрання; вивчення питання щодо виготовлення народного одягу з домотканих матеріалів, шкіри, соломи та ін.; визначення характерних рис прикрашання одягу вишивкою, аплікацією; доповнюючі елементи костюма, прикраси; вивчення особливостей святкового та ритуального вбрання; визначення спільних і особливих рис традиційного костюма даної місцевості з сусідніми регіонами.

Народна їжа: визначення складу харчових продуктів, їх заготівля, зберігання, обробка; вивчення вживання певних видів посуду та іншого

хатнього начиння, пов'язаного з харчуванням; дослідження повсякденного харчування (режим харчування, наявність певних страв та напоїв), з'ясування специфіки святкової та обрядової їжі, визначення змін у раціоні сільського населення впродовж одного століття.

Народні звичаї та обряди. Вивчення сімейно-побутової обрядовості: весілля, родини, хрестини, похорони, поминки, відзначення дня ангела. Вивчення календарно-трудових свят і обрядів (Новий рік, Різдво-Коляда, Водохрещення, проводи зими й зустрічі весни, свято вигону худоби на пасовища, свято Івана Купала, Великдень, свято врожаю, обжинки);

Визначення особливостей і характерних рис соціалізуючих свят (свята дитинства, шкільні свята, свято Першого дзвоника, випускні вечори, відзначення повноліття, отримання паспорта та ін.).

Дослідження народних методів лікування, ворожіння, замовляння, відвернення стихійних лих; вивчення місцевого фольклору (легенди, пісні, думи, приказки, прислів'я, анекдоти, казки тощо); вивчення вірувань і поклоніннь жите лівданого села, визначення наявності пережиткових явищ у сучасних віруваннях; фіксування топонімічних назв у даній місцевості, пояснення їхнього походження.

Етапи роботи етнографічної практики

1. Настановчі збори. Перед початком етнографічної практики, керівник практики оголошує наказ «Про проходження літньої етнографічної практики студентами II курсу (назва групи, спеціальності, спеціалізації) Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича». Оголошується склад експедиційних груп – керівники і студенти, мета та завдання практики. Під час зборів проводиться інструктаж з охорони праці, надається методична консультація, бібліографічна допомога. Студенти знайомляться із загальними та індивідуальними завданнями, системою оцінювання роботи, вимогами до її захисту.

2. Підготовча робота студентів: ознайомлення з історією, культурою й особливостями обраного для проведення етнографічної практики населеного пункту на основі вивчення літературних і архівних джерел; визначення основних напрямків науково-дослідної роботи зі збору етнографічного матеріалу; ретельне опрацювання запитальників для роботи з респондентами.

Польова експедиційна робота проводиться на території обраної бази експедиції відповідно до Програми практики.

3. Опрацювання зібраного етнографічного та фольклорного матеріалу.

4. Підготовка звітної документації.

5. Підсумкова звітна Конференція з етнографічної практики (захист практики).

Підготовка студентів до етнографічної практики проводиться впродовж усього навчального року. Студентів готує до практики теоретичний курс з етнології, до якого входить і розгляд питань з методики польової роботи та практичні завдання, мета яких, в т. ч., підготувати студентів до польової етнографічної практики. Велике значення на цьому етапі має також знайомство студентів з експонатами та фондами музеїв Чернівецької області.

Практика починається з вивчення об'єкта досліджень. У процесі цієї роботи студенти узагальнюють набуті знання про сучасні методи польових досліджень, застосування методів різних наук у етнології, правила фіксації матеріалів. Велике значення має також знайомство зі звітною документацією експедиції минулих років.

У перші дні етнографічної практики студенти слухають цикл лекцій про новітні досягнення української та зарубіжної етнології. Одночасно з цим практиканти знайомляться з методами ведення етнографічних досліджень.

Польові дослідження – один із найскладніших і відповідальних процесів етнографічної практики. Від рівня їх підготовки та професійної майстерності студентів залежить успіх практики. Використовуються такі види польової роботи: особисті спостереження дослідника (студенти адаптуються в нових умовах, знайомляться з населеним пунктом і місцевими жителями, визначають найцікавіші події, явища та пам'ятки культури, вивчають місцеві традиції та обряди, приймають участь у культурно-просвітницьких заходах населеного пункту тощо).

Опитування населення – найскладніший вид польової роботи, успішне проведення якої вимагає дотримання таких основних положень: дослідник має налаштувати інформатора (респондента) на невимушену довірливу розмову; коригувати бесіду згідно з опитувальником; фіксувати інформацію за допомогою технічних засобів тощо; фіксація речових матеріалів шляхом замальовок, фотографування, креслення, відео-зйомки тощо; збір етнографічних експонатів (матеріалів) з метою вивчення, збереження та пропагування української (регіональної) культури шляхом поповнення експозицій краєзнавчих та етнографічних музеїв, кімнат народознавства тощо.

Перший день експедиції передбачає знайомство з населеним пунктом. Складання списку потенційних респондентів – носіїв етнокультурної традиції, які можуть виступити інформаторами. Зустріч з респондентами передбачає попередню домовленість.

Під час етнографічної практики доцільно використовувати такі методи дослідження: спостереження, усне опитування, анкетування, інтерв'ю, метод пережитків (див. вище), структурно-функціональний та порівняльно-історичний.

Опитування – один з головних методів збирання інформації в етнографічному дослідженні. Опитування базується на соціально-психологічній взаємодії дослідника й опитуваного. Проте запропоновані методи використовуються, як правило, в комплексі. Особливу увагу необхідно приділяти збиранню об'єктів (предметів) матеріальної культури: рушників, вишивок, предметів одягу, знарядь праці та інше, яке можливе лише за умови добровільного передання їх власниками.

Кожен предмет матеріальної культури має бути паспортизований, тобто зазначаються такі вихідні дані про нього: 1. Час і місце придбання 2. Повне ім'я власника пам'ятки 3. Ім'я та вік людей, які користувалися нею 4. Відомості про майстра (ім'я, рік і місце народження) 5. Місцеву назву експонату 6. Призначення речі 7. Історія (переказ) про предмет, об'єкт.

Одним із важливих етапів етнографічної практики є обробка зібраного польового матеріалу. Існують певні правила цієї роботи: всі записи необхідно розшифрувати, опрацювати; документальний матеріал – пронумерувати та позначити вихідними даними (назва експедиції, дата та місце її проведення, джерело інформації, коротка характеристика експедиції тощо). Польові записи мають супроводжуватися тематичним покажчиком та словником регіональних і локальних назв.

ЗВІТ ПРО РЕЗУЛЬТАТИ ЕТНОГРАФІЧНОЇ ПРАКТИКИ

Надзвичайно важливе значення має правильне оформлення студентами звітної документації. Консультації з цього приводу даються керівником групи впродовж усього терміну практики. Виконання та своєчасне подання керівникові практики вказаних раніше звітних матеріалів (щоденник, анкети, використані опитувальники, розшифровки аудіоматеріалів респондентів, узагальнений звіт з практики, графічні матеріали, фото- та відеозаписи) є підставою для зарахування студентам успішного проходження етнографічної практики.

Останні дні практики варто присвятити обробці, систематизації та впорядкуванню зібраного під час практики матеріалу. Реалізація цього завдання досягається за умови ретельного виконання всіх вимог: прослуховування аудіозаписів і переглядання відео, заповнення щоденника, пригадування деталей індивідуальних спостережень, уточнення паспортизаційних даних, узагальнення, висновки тощо.

Звіт передбачає короткий і конкретний опис роботи, особисто виконаної студентом. До звіту не вносяться матеріали польових зошитів чи щоденників, не цитується література, яку студент використовував при роботі з досліджуваної теми.

Складений звіт повинен мати наскрізну нумерацію сторінок, аркуші – бути зшиті.

Звіт студента про проходження етнографічної практики містить таку інформацію: місце та термін проходження практики; напрямок дослідження, кількість питань в опитувальнику; кількість респондентів; узагальнення зібраних відповідей на кожне питання; виголошення питань, які залишилися без відповідей та припущення дослідника або пояснення респондентів (якщо вони є) – чому виникли труднощі з відповіддю на ці питання; висновки щодо обраного напрямку дослідження: досягнення мети, значення отриманої інформації, науковий аналіз матеріалів, порівняльна характеристика, можливості щодо подальшого використання отриманих матеріалів результатів; підпис студента.

Захист етнографічної практики проходить у два етапи: I етап – перевірка керівниками практики поданих студентами матеріалів і рекомендація їх до захисту; II етап – безпосередньо захист, на якому студенти презентують історію досліджуваного населеного пункту, звітують про зібрані етнографічні матеріали.

Під час захисту практики студенти, окрім доповідей та презентацій, готують виставку зібраних зразків матеріальної культури, презентують фольклорні матеріали, записані під час практики, демонструють фрагменти календарної та родинної обрядовості тощо. Продовженням етнографічної експедиції може бути написання студентами наукових статей, участь у конференціях, написання курсових і кваліфікаційних робіт тощо, які засвідчать набуття навиків аналізувати наукову, монографічну, періодичну літературу, працювати з архівними матеріалами, результатами польових досліджень, узагальнювати теоретичні та емпіричні дані, використовувати значний арсенал методів наукового дослідження та робити аргументовані висновки. Усі дослідження відображають реальний стан народної культури регіону, рівень фольклорної пам'яті респондентів, висвітлюють перспективи їхнього збереження. Керівники етнографічної практики після проведення захисту звітують на засіданні кафедри про проходження студентами 2 курсу етнографічної практики.

Програмні запитальники з проблем матеріальної та духовної культури

Запитальник до теми: «Поселення та народне житло»

Цей запитальник призначений для всебічного дослідження традиційних поселень і житлових споруд. Він допоможе зафіксувати еволюцію будівельних практик, матеріалів, інтер'єру та їхній зв'язок із соціально-економічним і культурним життям громади; провести ґрунтовне дослідження й отримати максимально повну інформацію про поселення та народне житло у певному населеному пункті, зафіксувавши матеріальні та нематеріальні аспекти народної архітектури.

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ ТА ІНФОРМАТОРІВ

1. Основні дані про населений пункт

- Офіційна назва населеного пункту.
- Місцева етнографічна назва/назви (якщо відрізняється від офіційної, або має історичні варіанти).
- Адміністративна належність: район, область.
- Дата заснування (за переказами, історичними даними).
- Географічне розташування (особливості рельєфу, наявність водних об'єктів, лісів).
- Національний склад населення в різні історичні періоди (початок XX ст., середина XX ст., сучасність).
- Динаміка населення (кількість жителів у різні періоди, причини змін – міграція, війни, колективізація).
- Корінні народи/етнічні групи, які проживали/проживають в населеному пункті.
- Основні традиційні заняття мешканців (рільництво, скотарство, ремесла – для жінок і чоловіків).
- Економічні та соціальні зміни, що вплинули на архітектуру та побут (колективізація, індустріалізація, міграції).

2. Дані про інформаторів

- Кількість опитаних респондентів. Рекомендується опитувати 2-3 і більше старожилів даного населеного пункту.
- Прізвище, ім'я, побатькові інформатора.
- Рік народження, вік.
- Місце народження.
- Освіта.
- Основний рід занять впродовж життя.
- Сімейний стан.
- Термін проживання в даному населеному пункті.
- Ступінь достовірності інформації (наскільки людина пам'ятає деталі, чи її розповідь типова).

II. ТИПИ ПОСЕЛЕНЬ І ЗАБУДОВИ

1. Типи забудови села

- Які типи забудови переважали в минулому (рядова, квартальна, розкидана, вулична, хутірська)?
- Як ці типи забудови змінювалися з часом? Які причини змін?
- Як розташовувались окремі садиби відносно річки, лісу, дороги?

2. Основні типи народного житла:

- Які основні типи народного житла існували в населеному пункті (хата-мазанка, зрубна, мурована)?
- Опишіть їхню еволюцію від найдавніших до сучасних (XX-XXI ст.).
- Які місцеві назви були для різних типів житла?

3. Виробничі та господарські споруди:

- Перелічіть та опишіть основні типи виробничих та господарських споруд на подвір'ї (хлів, сарай, комора, курник, погріб, клуня, млин, криниця, лазня).
- Які були їхні місцеві назви?
- Як вони розташовувались відносно житла та сторін світу? Як розподілялися функціональні зв'язки між ними?

ІІІ. БУДІВНИЦТВО ЖИТЛА

1. Сировинна база та матеріали

- Природна сировинна база в місцевому будівництві (глина, дерево, камінь, солома, очерет, пісок).
- Яке дерево використовували для будівництва (дуб, сосна, вільха, липа)? Чому саме це дерево?
- Як готували матеріал для будівництва (сушка, обробка, розпилювання, випалювання цегли)? Чи були місцеві майстерні, пилорами?
- Чи купували матеріали, якщо так, то де і які (наприклад, черепиця, цегла, скло)?

2. Будівельники

- Хто будував хату – місцеві майстри (мулярі, теслі) чи з іншого села/регіону?
- Як майстри передавали свої знання (від батька до сина, через учнівство)?
- Якою була оплата за будівництво (грошима, продуктами, відробітковою працею)?

3. Вибір місця й орієнтація житла

- Як обирали місце для будівництва оселі? Які були прикмети (місце, де добре почувається худоба, відсутність старого кладовища, забобони)?
- Як орієнтували житло за сторонами світу (на схід сонця, на південь) і відносно вулиці (фасадом до вулиці, боком)? Яке це мало значення (захист від вітру, сонце, зв'язок з космосом)?

4. Час будівництва та обряди

- У яку пору року починали закладати хати? Чому?
- У який день тижня і в яку пору дня закладали хату? Яке це мало значення (щоб хата була щасливою, багатою)?
- Які обряди побутували в давнину при закладанні/складанні хати (жертвоприношення, закладання монет, хліба, трав у фундамент, запрошення на «почастунок»)? Чи збереглися до сьогодні?
- Якими обрядами супроводжувалося встановлення сволока, даху?
- Як відзначали завершення будівництва («входи́ни», «новосі́лля»)?

IV. АРХІТЕКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ТА КОНСТРУКЦІЇ

1. Вихідні дані про хату

- Рік забудови/перебудови конкретної хати, яку досліджують.
- План хати (кількість приміщень, їх розташування: сіни, хата, комора, світлиця). Накреслити план.
- Хто будував цю хату? Кому вона належала раніше (історія власності)?
- Скільки коштувало будівництво житла (різних конструкцій) у минулому (гроші, робоча сила, матеріали)?

2. Стіни та підлога

- Як називаються (місцеві назви) усі складові частини хати (стіни, кути, стеля, підлога, дах)?
- Як називаються стіни? З чого вони зроблені (глиняні, мазані, дерев'яні, кам'яні)?
- Як і чим змащувалась долівка в хаті, сінях, коморі (глина, гній, попіл)? Як часто?
- Яка підлога в усіх частинах хати (дощана, земляна, глинобитна)? Коли з'явилася дощана підлога?

3. Опалення та піч

- Яке опалення в хаті (курна, напівкурна, з комином через хату в сіни чи без комина, з комином через стелю хати і дах чи без комина)?
- Де клали піч у хаті (біля входу, в кутку, по центру)? Її план (з черенем – лежанка, чи без неї)?
- Як влаштоване підпідчя? Як його використовували (для сушки дров, зберігання посуду, нічлігу)?
- З чого клали піч (цегла, глина, камінь, дерево – каркас)? Детальний опис печі (опічок, лежанка, вариста частина, димар).
- Чи були в даному селі кахлеві печі? Якщо були, то скільки і хто мав можливість придбати кахлі для печі (багатії, знатні люди)?
- Хто автор кахлевих виробів, де їх виробляли (у селі, в місті, привозили з іншого регіону)? Які були орнаменти на кахлях?

4. Вікна та двері

- Які були вікна, їх розміри, форма, кількість? Як вони відкривались?
- Які були колись двері (матеріал, конструкція), на яких завісах, які замки?
- Чи збереглися старі двері/вікна до сьогодні?
- Які були внутрішні двері (наприклад, між хатою і сіньми)?

5. Освітлення

- Чим освітлювали житло в давнину (лучина, каганець, свічка, гасова лампа, електрика)?
- Місце розташування, назва, форма, матеріал, з якого зроблено світильник.
- Коли з'явилася електрика?

V. ІНТЕР'ЄР І ОБЛАШТУВАННЯ ЖИТЛА

1. Оздоблення та фарбування

- Яким був інтер'єр (внутрішній вигляд) хати колись (мита, мащена, білена, розмальована) і тепер?
- Якщо стіни були побілені, то чим (глиною, крейдою, вапном тощо)? Як часто?
- Де видобували матеріал для побілки та обмазки (купували на ярмарку чи брали у місцевих родовищах)?
- Як змащувалась хата знадвору (з фасаду і з тилу), чи була одного кольору, чи якась її частина змащувалась (наприклад, віконні рами, кути)? Які кольори використовувались?
- Чи існували розписи на стінах (внутрішніх, зовнішніх)? Які були сюжети (рослинні, тваринні, геометричні)? Хто їх робив?

2. Меблі

- Які меблі стояли в хаті (в кожній частині житла – хата, сіни, комора)? Їх місцеві назви.
- На чому спали (підлога, ліжко, лава)? Місцева назва.
- З чого виготовлене ліжко (постіль)? Його розміри, де було розміщено (біля стіни, в кутку)? Хто робив чи де купували?
- Чи завжди був стіл? Де стояв (у кутку, по центру)? Його традиційна форма (кругла, прямокутна), оздоблення (різьба, випалювання, розмалювання). Чи був він рухомий?
- Які були лави і де їх розміщували? Розміри, матеріали (дерево), призначення (сидіння, спання). Чи були лави переносні, чи нерухомі? Як кріпились?
- Які ще рухомі меблі були в хаті (стілець, табуретки, ослони)? Їх форми, назви, призначення.
- Де стояв мисник (поличка для посуду)? Як кріпився? Місцева назва, форма, призначення, розміри, оздоблення.
- Які були жердаки (жердини для одягу) і де вони розміщались? Місце розташування, призначення, форма, оздоблення, місцеві назви. Як кріпились?

- Чи були в хаті ложники, сільники тощо (полички для ложок, солі)? Місцеві назви, форми оздоблення, матеріали, місце розташування.
- Як називалась дитяча колиска? Її форма (округла, прямокутна), місце розміщення (біля ліжка, в кутку), спосіб кріплення (підвішувалась до стелі, стояла на підлозі, на коліщатках). З якого матеріалу виготовлена?
- Як називалися скрині для одягу, збіжжя? Їхнє місце в хаті, форма, розміри, оздоблення (розпис, різьба).
- Скільки скринь було в хаті (залежно від складу родини, заможності)?

3. Духовний куток та ікони

- Які були ікони і де вони розміщувались в хаті (покуть, біля вікон)? Спосіб розташування, кількість.
- Найпоширеніші сюжети ікон у селі.
- Хто малював їх? Якщо купували, то де, скільки коштувала одна ікона (на дереві, склі, папері)?
- Чи були інші релігійні предмети в інтер'єрі (хрести, свічки, обереги)?

4. Зберігання речей

- Де зберігали святковий одяг (у скринях, на жердках), буденний, зимовий, літній, взуття?
- Яке призначення гаків, забитих у сінях? Місцеві назви (для одягу, сидель, ременів).
- Де зберігали вовну, прядиво, дроба (у коморах, на горищі, в скринях)?

VI. ТЕКСТИЛЬ В ІНТЕР'ЄРІ ТА ПРИКРАСИ

1. Постіль і подушки

- Чим застелялося ліжко? Чим застелялась підлога? Місцева назва, матеріал (ряднини, килими, доріжки).
- Чи були подушки? Яка їх форма, місце розташування (на ліжку, на лаві), оздоблення (вишивка, мереживо), призначення, кількість, техніка виготовлення? Де їх клали?
- Як виглядало ліжко у свята, в будень (особлива постіль, покривала)?

2. Лави та їх покриття

- Чи застелялися лави? Чим (ряднини, килимки)? Їх назва, техніка (ткацтво, в'язання), орнамент, матеріали.
- Хто виготовляв? Якщо купували, то де?

3. Сировина для текстилю

- Природна сировинна база для виготовлення тканини, одягу, взуття (коноплі, льон, вовна, шкіра).
- Чи вирощували ці культури в селі? Чи виготовляли нитки, пряли?

4. Віконні та дверні занавіски

- Чи завішувались вікна в давнину? Чим (рушники, тонкі полотна, мереживо)?
- Як називались у цьому селі занавіски на вікнах, з чого і ким були виготовлені? Як оздоблені?
- Чи були занавіски на дверях?

5. Рушники

- Чи були поширені рушники в селі? Їхнє призначення в інтер'єрі (на іконах, на стінах), побути (для хліба, води), форма, техніка (вишивка, ткацтво), матеріал виготовлення.
- Хто виробляв (жінки в сім'ї, майстрині)?

6. Килими та інший текстиль

- Чи були килими в давнину і чи є тепер? Скільки могло бути килимів у хаті? Розміри, техніка (ворсові, безворсові), матеріал (вовна, льон), орнамент.
- Спосіб придбання (ткали самі, купували на базарі, у майстрів). Вартість.
- Які ще тканини використовувались в інтер'єрі (покривала, накидки, скатертини)? Призначення, місцева назва, техніка виготовлення, орнамент, матеріал.

7. Ліжники

- Чи виготовляли ліжники в селі? Яке призначення (ковдри, накидки на ліжко, для сну) у свято, в будень, у побуті?
- З чого ткали? Де виготовляли і хто цим займався?
- Скільки коштував ліжник у селі, на базарі? Скільки треба було часу для виготовлення ліжника?
- Яку кількість ліжників могли мати в хаті?

VII. ПРИБИРАННЯ ТА СВЯТКОВЕ ОЗДОБЛЕННЯ

1. Прибирання хати

- Як і чим прибирали хату в буденні дні? Як часто?
- Як прибирали хату на свята? (Генеральне прибирання, миття, оздоблення).
- Які допоміжні прикраси побутували до відповідних культових свят (верба на Вербну неділю, зелень на Трійцю, дідух на Різдво, паска на Великдень)?
- Як прибирали хату на весілля? Які особливі прикраси використовували (рушники, квіти, весільне гільце)?

2. Загальні прикраси

- Які були прикраси в хаті (всередині, ззовні – вишивка, різьба, розпис, візерунки)?
- Хто виготовляв (жінки, майстри)? Якщо купували, то де?
- Чи змінювались уподобання у прикрасах з часом?

Запитальник до теми: «Народний одяг»

Цей розширений запитальник розроблений для студентів, які проводять етнографічну практику, з метою всебічного вивчення народного одягу як важливого елементу матеріальної та духовної культури регіону. Він прагне охопити не лише морфологічні особливості костюма, а й його функціональне, семантичне та соціальне значення в минулому та сучасності. Запитальник допоможе студентам зібрати більш повну та нюансовану інформацію про народний одяг, дозволяючи їм не просто описати його форми, а й зрозуміти його місце в житті громади, його еволюцію та символічне значення.

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАРОДНИЙ ОДЯГ

1. Термінологія

- Як називається в даному селі все, що людина вдягає на себе (наприклад: вбрання, костюм, ноша, одяг, стрій, убір, обрядове вбрання, буденне, святкове тощо)? Чи існують специфічні місцеві терміни для позначення певних елементів одягу або їх поєднання?

2. Генеза та трансформація

- Які елементи традиційного костюма (як жіночого, так і чоловічого) вважаються найдавнішими в селі? Як довго вони побутували?
- Коли, на думку інформанта, традиційний костюм почав втрачати свою актуальність у повсякденному житті? Які історичні події або соціально-економічні зміни цьому сприяли? (Наприклад, колективізація, урбанізація, вплив міської моди, розвиток фабричного виробництва).
- Якою мірою зберігаються елементи традиційного народного одягу сьогодні? Як вони проявляються (у крої, матеріалі, забарвленні, декорі)? Чи використовуються вони як елементи святкового або обрядового вбрання?

3. Соціальна диференціація та вікові особливості

- Чим відрізнявся одяг бідних і заможних мешканців населеного пункту в давнину? (Якість матеріалів, кількість і вартість прикрас, наявність певних елементів).
- Чим відрізнялося вбрання дівчини від вбрання заміжньої жінки, парубка від жонатого чоловіка? Які елементи одягу були маркерами переходу від одного соціального статусу до іншого?

- Чим відрізнялося вбрання дітей та підлітків від вбрання дорослих? Чи існували спеціальні дитячі костюми або вони були мініатюрними копіями дорослих?

4. Етнічна та регіональна специфіка.

- Чим відрізнявся жіночий та чоловічий одяг даного населеного пункту від одягу сусідніх сіл (або сіл іншого регіону) у давнину? Які елементи були унікальними або характерними саме для цієї місцевості?
- Чи існують легенди, перекази або пісні, пов'язані з місцевим одягом або його елементами?

II. ЖІНОЧИЙ ТРАДИЦІЙНИЙ ОДЯГ

A. Загальний опис і комплектність

- 1. Основні компоненти.** З яких частин складався в давнину (наскільки пам'ятає опитуваний, або за родинними переказами) повний жіночий народний костюм (сорочка, плахта/запаска/спідниця, пояс, корсет/кептар, головний убір, взуття, прикраси, верхній одяг)? Чи існували варіації комплекту залежно від пори року, свята чи буденного дня?
- 2. Матеріали.** Які матеріали використовувалися для пошиття кожного елемента одягу? (Типи домотканого полотна, вовни, фабричні тканини – ситець, кумач, бавовна, шовк тощо). Коли почали використовувати фабричні тканини і які саме? Чи купували тканини на ярмарках, чи пряли/ткали вдома?
- 3. Кольорова гама та символіка.** Які кольори домінували в жіночому одязі? Чи мали вони певне символічне значення? Як змінювалася кольорова гама залежно від віку, соціального стану чи події?

Б. Сорочка

1. Назва та матеріал

Яку сорочку носили жінки в давнину? Як вона називалася (наприклад, «кошуля», «рукави», «вишиванка» тощо)? З якого матеріалу шилася (конопляне, лляне, бавовняне полотно)? Яке завширшки було домоткане полотно? У скільки пілок шили сорочку?

2. Крій та конструкція

- Сорочка була суцільна (додільна) чи мала поперечний шов? Якщо так, то як називались її верхня і нижня частини («станок» і «підтичка», «подолок»)?
- Чи були в жіночих сорочках на плечах шви і вставні клинці (полики, вставки, «уставки», «плечики»)? Якщо так, то якої вони були форми (прямокутні, трикутні, трапецієподібні) і як пришивались до основних полотнищ (по основі, по утоку, навскіс)?
- Чи побутували сорочки на кокетці («до талійки», «на оплічі»)? Як називалися такі сорочки?
- Де в жіночій сорочці розрізалась пазушка (спереду, збоку, ззаду)? Як вона називалась («пазуха», «розпірка»)? Чи була вона прикрашена?
- Чи був у сорочці комір і який (відложний, стоячий, на обшивці, без коміра з простою обшивкою)? Як називався комір? Чи був він вишитий?
- Чи вирізували в сорочці викот для ший? Якщо так, то якої форми (округлий, квадратний, трикутний, мисоподібний)? Як він називався («виріз», «горловина»)?
- Як викраювався рукав сорочки (наприклад, суцільний, пришивний)? Якою була його довжина (до ліктя, до зап'ястя) і ширина (широкий, вузький)?
- Чи вкладалися клинці під рукавами («ластівки», «клини»)? Якої форми і як вони називалися?
- Чим закінчувався рукав сорочки (вільно, зібраний на нитку, манжеткою, «чохликом», «обшивкою», з оборкою)? Як називався цей елемент?

3. Декор і оздоблення

- Де і як оздоблювалася сорочка? (на рукавах, поликах, грудях, комірі, подолі).
- Який характер мала вишивка (геометричний, рослинний, зооморфний, антропоморфний орнамент)? Які були основні елементи орнаменту?
- Яка техніка вишивки домінувала (хрестик, низинка, лиштва, гладь, мережка, вирізування, набирування, зерновий узір, солов'їні вічка)? Чи поєднувалися різні техніки?
- Який колір (або поєднання кольорів) переважав у вишивці? Чи мав колір символічне значення?
- Чи використовувалися інші види оздоблення (мережка, тканий орнамент, аплікація, стрічки, бісер, лелітки, гудзики)?

4. Спосіб носіння

- Як носили жінки сорочку в давнину: підпоясаною мотузочком і підсмикнутою поверх нього; підсмикнутими і пов'язаними або застебнутими поверх ліктів рукавами; так, щоб поділ виднівся з-під плахти, запаски, горботки, спідниці тощо?
- Чи існували різні способи носіння сорочки залежно від віку, події чи сезону?

Б. Поясний одяг

1. Типи та назви

- Який одяг носили жінки поверх сорочки на нижній частині тіла?
- Як він називався (плахта, запаска, дерга, горботка, спідниця, поньова, андорок, «шарафан» тощо)?
- Чи побутували різні типи одночасно або в різні періоди?

2. Матеріал і колір

- З якої матерії виготовлявся поясний одяг (домоткане полотно, вовна, фабричні тканини)?
- Які були характерні кольори та забарвлення? (Наприклад, червоні, чорні, смугасті, картаті).

3. Крій та фіксація

- Кількість пілок, довжина, ширина.
- З допомогою чого тримався на стані (пояс, зав'язки, гудзики, гаплички, «очкури», «крайки»)?
- Якщо це була спідниця, то як шилася біля пояса (зі зборками, зі складками, зшита прямо)? Чи мала пришивний поясок, шилась на підшивці чи без неї?
- Чи мала спідниця спереду пілку з іншої тканини або особливий декор?
- Де застібалася спідниця (спереду, праворуч, ліворуч, ззаду)?

4. Декор поясного одягу

- Як оздоблювався поясний одяг (тканим, вишитим орнаментом, аплікаціями)?
- Який характер оздоблення (смуги, ромби, квадрати, квітки) і його розташування?
- Чи використовувалися інші елементи декору (стрічки, тасьма)?

5. Фартух:

- Чи носили фартух (попередницю, запаску, обгортку)?
- З якої матерії? У скільки пілок (одна, дві, три)?
- Як кріпився (до зборок, чи у складочки)?
- Чи був фартух святковий і буденний? У чому їх відмінність?
- Де і як оздоблювався фартух? Які техніки декорування використовувалися?

6. Пояси

- Які були в жінок пояси? Їх назви (крайка, пояс, пасок, пояс-рушник).
- З якого матеріалу виготовлялися (вовна, коноплі, льон, шовк, шкіра)? Спосіб виготовлення (ткали, пряли, плели, вишивали); техніка ткання чи плетіння пояса; розмір (довжина, ширина); колір та характер оздоблення (смуги, ромби, квіти).
- Поверх якого одягу носили пояс? Спосіб його пов'язування.

В. Плечовий одяг

1. Типи та назви

- Яке вбрання носили жінки поверх сорочки на верхній частині тіла?
- Чи носили безрукавку (кептар, лейбик, кожушину, керсетку, камізельку), кофту, сарафан, жупан, шубу? Як називалося це вбрання?

2. Матеріал та колір

- З якого матеріалу шили (сукно, полотно, хутро, фабричні тканини)?
- Яке було забарвлення?

3. Крій

- Опишіть крій плечового одягу (підрізна в стані спинка чи суцільна, пряма чи звернена до стану, чи є в спинці вертикальні шви, яка форма навколишнього вирізу, довжина одягу)?

4. Декор

- Як оздоблювався плечовий одяг (вишивкою, аплікацією, шнурами, тасьмою, хутром, металевими прикрасами, гудзиками)?
- Місце розташування оздоблення.

5. Призначення та використання

- Коли вбиралися в той чи інший плечовий одяг (на свято, в будень, у холодну пору року)?
- Хто вбирався (всі жінки чи тільки дівчата, молодиці, старі жінки)?

Г. Зачіски та головні убори

1. Дівочі зачіски та головні убори

Яка була дівоча зачіска (коса, дві коси, розпущене волосся)?

- З чого складався дівочий головний убір (вінок, стрічка, пов'язка, хустка, гердан, металеві прикраси тощо)?
- Як називався дівочий головний убір?
- Яким був весільний головний убір нареченої? Чи відрізнявся він від повсякденного?

2. Зачіски та головні убори одружених жінок:

- Чим відрізнялася дівоча зачіска та головний убір від зачіски та головного убору одруженої жінки? (обов'язковість покриття голови, спосіб укладання волосся).
- Як називався головний убір одруженої жінки (очіпок, кибалка, намітка, хустка, чеpecь)? З якого матеріалу виготовлявся і як оздоблювався?
- Чим відрізнявся святковий головний убір жінки від буденного?
- Чи носили жінки хустку? З якого матеріалу і якого кольору? Як вона оздоблювалася? Спосіб пов'язування хустки жінкою (наприклад, «по-бабськи», «по-козацьки», «під бороду»).
- Чи носили жінки головний убір, що мав вигляд рушника (намітка, перемітка, рушник)? Коли і як він називався? З якого матеріалу виготовлявся? Яку мав довжину і ширину? Яке забарвлення? Як оздоблювався? Як пов'язували цей рушник-головний убір?
- Чи носили жінки хустку і головний убір типу рушника окремо, чи в поєднанні з іншими головними уборами, з якими? Їх назви, матеріал і спосіб виготовлення, колір.
- Крій жіночого головного убору типу шапчини (очіпка, «кибалка»), їх оздоблення. Чи зустрічалися рогаті головні убори? Яку форму мали «роги» та з чого вони робилися?
- Яка була жіноча зачіска (запліталася волосся в косу, вкладалося в пучок чи вкладалося незаплетеним, «джгутом» тощо)?
- Чи носять жінки традиційні головні убори або їхні складові частини тепер? Якщо так, то що саме і з якої нагоди?

Д. Прикраси

1. Типи та назви

- Які прикраси носили дівчата й жінки вашого села в минулому?
- Їхні місцеві назви (коралі, дукачі, згарди, пацьорки, намисто, сережки, каблучки, браслети, обручі, гердани, силянки)?

2. Матеріали та виготовлення

- З якого матеріалу виготовлялися (бурштин, скло, метал, бісер, корали, перли, кістки, деревина)?
- Хто виготовляв (місцеві майстри, купували на ярмарках, привозили з інших регіонів)?

3. Розташування та символіка

- На яких частинах тіла або поверх якого одягу носили ту чи іншу прикрасу (шия, груди, руки, пальці, вуха, пояс, головний убір)?
- Чи мали прикраси оберегове або статусне значення?

Г. Взуття

1. Типи та назви

- Яке взуття носили жінки в давнину (чоботи, черевики, постолі, личаки, сандалі, дерев'яні сабо)?
- Як воно називалося?
- З яких матеріалів виготовлялося (шкіра, лико, солома, тканина)?

2. Кольорове взуття

- Чи побутовало кольорове взуття і яке саме (червоні чоботи, чорні з кольоровими вишивками)?

3. Крій жіночих чобіт:

- Чоботи з двома швами по боках халявок, вирізаних з одного шматка шкіри з передами (передня половина халявки) і заkabлуками (задня половина халявки).
- Халявка чобота з одного шматка шкіри, який зашивався тільки одним швом ззаду або збоку, а переди й заkabлуки викроювались окремо й потім пришивались до халявок.
- Висота халявок жіночих чобіт (у півлитки, до коліна, вище коліна)? Чи мали чоботи підбори.

4. Крій жіночих черевиків

- Опишіть особливості крою та матеріалів черевиків.

5. Крій постолів

- Який крій мали постолі (гостроносі чи тупоносі)?
- Яка форма шматка шкіри, з якого виготовляли постолі?
- Як зашивався носок (поверх ноги по центру чи вздовж великого пальця)?

6. Личаки

- З чого і як плели личаки (пряме чи укісне плетіння, з лика, лози, соломи)?

7. Наніжний одяг

- Що одягали на ногу, чим її обгортали, перш ніж вдягти те чи інше взуття (шкарпетки, панчохи, онучі, обгортки)?
- Як усе це називалося та з чого робилось?

8. Фіксація взуття

- Чим і як прив'язувалися постоли або личаки до ноги (ремінчиками, шерстяними плетеними шнурками, коноплями, мотузочками)? Місцева назва зав'язок.

9. Символіка взуття

- Чи мало взуття якесь обрядове або символічне значення?

ІІІ. ЧОЛОВІЧИЙ ТРАДИЦІЙНИЙ ОДЯГ

А. Загальний опис і комплектність

1. Основні компоненти

- З яких частин складався давній (кінця ХІХ-початку ХХ ст.) чоловічий народний костюм вашого села? (наприклад: сорочка, штани, безрукавка, пояс, головний убір, взуття, верхній одяг)?
- Чи існували варіації комплекту залежно від пори року, свята чи буденного дня?

2. Матеріали та колір

- Які матеріали використовувалися для пошиття кожного елемента чоловічого одягу?
- Які кольори та забарвлення були характерними?

Б. Сорочка

1. Назва та матеріал

- Яку сорочку носили чоловіки в давнину?
- Як вона називалась?
- З якого матеріалу шилась?
- У скільки пілок?
- Якої довжини (до колін, до середини стегна)?

2. Крій та конструкція

- Була чоловіча сорочка суцільною в усю довжину, чи мала поперечний шов у стані?
- Якщо сорочка мала поперечний шов, то як називались її верхня та нижня частини?
- Шилася чоловіча сорочка з однієї перегнутої вдвоє по підканню пілки полотна чи вона мала на плечах полики, вставки тощо?
- Як називалися наплічні вставки? Якої вони були форми і як пришивались до останніх пілок (по основі, по підканню, навскіс)?
- Де прорізалася пазуха (по центру, збоку)? Які були її особливості?
- Чи мала сорочка комір і якої він був форми (стоячий, відложистий, вишитий)?
- Як кроївся рукав і як він закінчувався (вільно, чохлом, манжетою)?
- Чи вшивалися під рукавами чоловічої сорочки клинці? Як вони називались і яку мали форму?

3. Декор і оздоблення

- Де і як оздоблювалася чоловіча сорочка (вишивка, тканий орнамент)? Який характер орнаменту та техніка вишивки?
- Які кольори переважали?

4. Додаткові елементи

- Чи носили чоловіки сорочки з суцільно вшитою манишкою і коли (на свята, в особливих випадках)?

5. Спосіб носіння

- Як носили сорочку – навипуск чи запханою у штани?

В. Поясний одяг

1. Типи та назви

- Як називався матеріал, з якого шились штани (сукно, полотно, шкіра)?
- Які були інші види поясного одягу (наприклад, шаровари, очкури)?

2. Крій штанів

- Опишіть крій штанів (широкі чи вузькі холоші, їх довжина).
- Чи була вставка між холошами і якої форми?

3. Фіксація штанів

- За допомогою чого штани тримались на людині (за допомогою очкура, пояса, гапликів, гудзиків тощо)?

4. Пояси

- Який у чоловіків був пояс (шкіряний, плетений, тканий, ремінь)?
- Техніка ткання/плетіння поясів: з якого матеріалу, якого кольору?
- Місцева назва чоловічого пояса, його довжина, ширина.
- Як оздоблювались чоловічі пояси (тиснення, металеві бляхи, вишивка)? Поверх якого вбрання одягався пояс? Спосіб пов'язування пояса.

Г. Плечовий одяг

1. Типи та назви

- Яке вбрання носили чоловіки поверх сорочки (безрукавку, піджак з рукавами, жилет, жупан, свиту)?
- Як це вбрання називалось?
- З якого матеріалу виготовлялось? Якого кольору?

2. Крій

- Опишіть крій чоловічого плечового одягу.

3. Декор

- Де і як оздоблювалося чоловіче плечове вбрання?

Д. Зачіска та головні убори

1. Зачіска

- Як чоловіки підстригали волосся (під макітру, під чуб, брили голови)?
- Чи носили вуса, бороду?

3. Головні убори

- Які головні убори носили чоловіки взимку і влітку?
- З яких матеріалів вони виготовлялись?
- Яку мали форму (конусоподібна, циліндрична, кругла)?
- Як називались (кучма, шапка, бриль, капелюх, магерка, картуз)?

4. Спосіб носіння

- У який спосіб носили чоловічий головний убір?
- Коли стали носити картузи і з чим це було пов'язано?

5. Місцеві особливості

- Чи побутовали в даній місцевості солом'яні або валяні капелюхи?
- Як вони називались?
- Хто виготовляв ці капелюхи або де їх купували?
- Яка була техніка плетіння солом'яних капелюхів?

Е. Взуття

1. Типи та назви

- Яке взуття носили чоловіки (чоботи, постолы, личаки, сандалі, боти)?
- Як воно називалося по-місцевому?
- З яких матеріалів виготовлялось?

2. Кольорове взуття

- Чи побутовало кольорове взуття? Яке саме?
- Як називали кольорове взуття?

3. Крій чобіт

- З двома швами по боках халявок, вирізаних з цілісного шматка шкіри з передами (передня частина халявки) і закаблуками (задня половина халявки)?
- Халявки чобота викраювались з цілісного шматка шкіри і зашивались одним швом ззаду або збоку, а до них пришивались окремі вирізані переди і закаблуки?
- Яка висота халявок чоловічих чобіт (у пів литки, до коліна, вище коліна)?

4. Крій постолів:

- Який крій мали чоловічі постолы (гостроносі чи тупоносі)?
- Яка форма шматка шкіри, з якого стягувались постолы?
- Як зашивався носок (зверху, прямо по центру ноги чи вздовж великого пальця)?

5. Личаки

- У який спосіб плели личаки (пряме чи укісне)?

6. Наніжний одяг

- Що вдягали на ногу, перш ніж взути те чи інше взуття (онучі, шкарпетки, панчохи); яка їх місцева назва?

7. Фіксація взуття

- Як фіксували постоли або личаки на нозі?
- Яка місцева назва зав'язок?

IV. Верхній одяг (унісекс, або спільні елементи)

1. Типи та назви

- Який верхній одяг носили чоловіки і жінки в даному селі?
- Які місцеві назви використовувались (свита, юпка, кобеняк, кирея, халат, чимерка, полотнянка, ватянка, жупан, манта, сердак, гуня, чуганя, кожух, кожушок, бурка тощо).

2. Матеріали та колір

- З якого матеріалу виготовляли цей одяг (сукно, полотно, хутро, овчина, вовна)? Його колір, ширина матеріалу.

3. Крій.

Опишіть крій кожної верхньої одєжини, що побутувала у вашому селі, за такими ознаками:

- Спинка пряма, розширена з боків клинцями або без них?
- Спинка фігурна, викроєна за фігурою?
- Від спинки до самого низу з одного з нею шматка тканини викроювалась вузьенька смужка («прохідка»), обабіч якої вшивались густо зібрані клинці («ряси»)? Чи підрізалися в такому випадку та збиралися в густі збори передні поли чи самі бочки?
- Чи у спинку від стану вниз вставлялись трикутні клинці-вставки («вуса»)?
- Підрізана в стані вся спинка і пришиті до неї знизу густі збори; підрізані і передні поли?
- Довжина верхньої одєжини (до колін, вище чи нижче колін, до п'ят)?
- Шов на плечах (є чи немає)?
- Рукави (є чи немає), їх крій (широкі, вузькі, прямі, конічні)?
- Комір (відкладний, стоячий, широкий, вузький, високий)?

4. Застібки й оздоблення:

- Верхній одяг однобортний чи двобортний? Тобто поли його глибоко заходять одна за одну чи запинаються нижче по краю?
- На який бік запинається верхній одяг і на які застібки (на гаплички, гудзики, зав'язки, шнури)?

- У яких місцях і як оздоблювалась верхня чоловіча/жіноча одяг (шнури, тасьма, металеві прикраси, вишивка, аплікація з тканини та шкіри, хутро, смушки, коміри, манжети)? Колір прикрас, їх назва.

5. Відмінності

- Чим відрізнялася чоловіча верхня одяг від жіночої (кроєм, розміром, оздобленням, кольором)?

6. Історична динаміка

- Чим відрізнявся верхній одяг даного населеного пункту від верхнього одягу сусідніх сіл у минулому (кінець XIX – початок XX ст.)?
- Як він змінився у міжвоєнний період?
- Чим відрізняється сучасний верхній одяг від традиційного?

V. Історико-етнографічні відомості та соціальний контекст

1. Функціональність одягу

- Яке місце посідав той чи інший елемент одягу у сімейних і громадських звичаях та обрядах (родини, весілля, похорони, сівба, жнива, свято Івана Купала, календарні свята, свята місцевого покровителя тощо)?
- Чи існував спеціальний обрядовий одяг?
- Чи носили окремий одяг для роботи в полі, вдома, для походів до церкви, на ярмарок?

2. Виробництво й обмін:

- Коли і який одяг перестали шити з домотканих матеріалів? Що стало причиною?
- Хто займався пошиттям одягу в селі (місцеві майстри, жінки в родині)? Чи були спеціалізовані кравці, ткалі, вишивальниці?
- Де купували тканини, нитки, фурнітуру, готові вироби? Чи існували традиційні маршрути торгівлі?

3. Соціальна структура та міграції

- До якого соціального стану належали жителі даного села в минулому (державні селяни, монастирські, поміщицькі, козаки, міщани)? Як це впливало на їхній одяг?
- Чи населення села складалося з людей, які жили тут з діда-прадіда, чи з переселенців? Звідки саме були переселенці? Як це вплинуло на місцевий одяг? Чи простежуються в одязі елементи, принесені переселенцями?

- Чи багато було у вашому селі переселенців з інших місцевостей? Звідки?
- Як багато жителів даного населеного пункту працювало в містах, на залізниці і річному транспорті, в інших місцевостях? Де саме? Коли? Як це вплинуло на їхній одяг та одяг всього села?
- Чи часто жителі даного населеного пункту бували в інших селах, містах, місцевостях? Де, коли? З якої нагоди (у гостях в родичів, на ярмарку, на храмі, на заробітках)? Чи привозили вони звідти нові елементи одягу або ідеї?

4. Особисті історії та спогади

- Чи є у вашій родині старовинний одяг або його елементи? Якщо так, чи можете їх показати, розповісти історію їхнього створення/носіння?
- Чи пам'ятаєте, як бабусі/дідусі або інші родичі носили традиційний одяг? Які ваші особисті спогади, пов'язані з ним?
- Чи хтось із місцевих мешканців займається відтворенням або збереженням традиційного одягу (наприклад, вишиває, тче, шиє)?

Запитальник до теми: «Традиційна їжа»

Цей детальний запитальник розроблений для всебічного дослідження традиційної їжі в обраному населеному пункті та має на меті зафіксувати не лише рецептури й інгредієнти, але й соціальні, обрядові, економічні та екологічні аспекти харчової культури, а також її трансформації під впливом історичних змін та сучасних реалій. Він дозволить студентам зібрати багатий фактологічний матеріал, що стане основою для глибокого аналізу харчової культури регіону в її історичній динаміці та сучасному стані.

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ТА ХАРЧОВІ ПРАКТИКИ

1. Географічні та демографічні дані

- Повна назва населеного пункту (село, селище, хутір).
- Адміністративна приналежність (район, область).
- Історична етнічна приналежність населення (наприклад, українці, румуни, молдавани, євреї, німці, роми тощо). Чи була громада моноетнічною, чи поліетнічною? Які були харчові взаємовпливи?
- Чи змінився етнічний склад населення за останні 100 років? Як це вплинуло на традиційну кухню?

2. Економіка та ресурси

- Які основні сільськогосподарські культури вирощували в селі на початку ХХ ст.?
- Які тварини були основними в господарстві?
- Які продукти населення купувало в магазинах і на базарах на початку ХХ ст.? Чи були певні продукти, які вважалися «імпортними» або дефіцитними?
- Що з продуктів власного виробництва продавали на базарі або обмінювали?
- Які природні ресурси (ліси, річки, озера, луки) використовувалися для збору їжі (гриби, ягоди, трави, риба, дичина)?

3. Режим харчування

- Скільки разів на день сім'я їла? У який час доби?
- Як називали ті чи інші прийоми їжі? (Наприклад, сніданок, обід, вечеря, полуденок, підвечірок).
- Чи існували певні ритуали або звичаї, пов'язані з початком або закінченням трапези?
- Чи пили чай, каву, узвар? Коли і з чим їх подавали?

4. Сезонність харчування:

- Як змінювався раціон харчування протягом року (весна, літо, осінь, зима)?
- Які продукти були основними в кожен сезон?
- Як готувалися до зимового періоду (заготівля, консервація)?

II. МОЛОКО ТА МОЛОЧНІ ПРОДУКТИ

1. Споживання молока

- Скільки молока необхідно було сім'ї з 5-6 осіб на день?
- Чи було прийнято пити свіже (парне) молоко, подавати його до чаю/кави?
- Яку частину молока переробляли (на масло, сир, сметану, ряжанку, кисляк)?

2. Види молока та продуктів

- Чи споживалося козяче, овече, кобиляче молоко?
- Якщо так, які продукти виготовляли з молока цих тварин? Чи були вони поширеними?
- Як забезпечували себе молоком на той період, коли корова не доїлась?
- Чи брали молоко в борг у сусіда?
- Чи заморожували молоко?

3. Масло:

- Які види масла виготовлялись? (наприклад, вершкове, топлене, сквашене).
- Як називали масло, збите з одних вершків? Збирали вершки з відстояного сирого чи кип'яченого молока?
- Як збивали масло (ложкою в чашці, за допомогою збивалки у вузькій діжці, у спеціальній маслобійці)? Опишіть конструкцію та принцип роботи маслобійки, якщо вона була.
- У яких випадках віджимали свіже масло в холодній воді?
- Чи збивали масло, змішуючи вершки з кислим молоком і водою? Як воно називалось? Чи не було випадків, коли масло отримували з цільного кисляку? В якій посудині збивали молоко для масла?

4. Топлене масло

- Який з видів масла йшов на перетоплювання?
- Як використовували топлене масло (для смаження, заправки, зберігання)?
- Як його зберігали?

5. Кисле молоко та сир

- Як називалося кисле молоко (кисляк, простокваша, сметана, ряжанка, йогурт)? Чи використовували його в їжу як самостійну страву, напій, чи для заправки інших страв? Які продукти з нього виробляли (сир, сметана)?
- Як називали заквашене молоко? Чи кип'ятили молоко перед заквашуванням? Що використовували як закваску (шматочок хліба, сметану, готовий кисляк)?
- Чи було прийнято заправляти їжу кислим молоком? Яку саме (борщі, супи, каші)?
- Як називали сир (домашній сир)? З парного чи кислого молока його виготовляли? Яким способом сир віджимали (під пресом, у мішку, відціджували)? Чи використовували в їжу сироватку (як напій, для тіста)? Чи подавали свіжий сир до столу?
- Які страви готували з сиру (вареники з сиром, сирники, пироги, начинки)? Як готували сирну начинку для пирогів (з чим змішували – яйця, цукор, родзинки)?
- Як називали сухий сир (сушений сир, бринза)? З чого його виготовляли? Якої форми робили сирки (круглі, конусоподібні)? Де їх сушили, в яких випадках задимлювали (коптили)? Чи багато сиру готували на зиму?
- Чи був розповсюджений молочний суп? З чим його частіше варили (з локшиною, галушками, крупами)?

6. Молочні напої

- Чи пили кисле молоко, розбавлене водою?
- Чи робили кумис (якщо в регіоні були коні)? Чим заквашували кумис?
- Чи використовували козяче молоко як напій?

III. ЯЙЦЯ ТА М'ЯСНІ ПРОДУКТИ

A. Яйця

1. Види та споживання

- Чи були яйця розповсюдженими продуктами їжі?
- Які яйця (куряті, гусяті, качачі, індичі) використовувалися в їжу?
- Чи збирали яйця диких птахів? Якщо так, яких саме?
- У якому вигляді вживали яйця в їжу (варені, смажені, сирі)?
- Які страви готували з яєць (яєчня, омлет, запіканки, добавки до тіста)? Назвіть їх. Опишіть їх виготовлення.

Б. М'ясні продукти

1. Цінність м'яса:

- Яке м'ясо (баранина, конина, свинина, яловичина, телятина, птиця) цінувалося більше, а яке менше? Чому?
- З якого м'яса більше прийнято готувати святкові страви?
- Чи використовували м'ясо домашньої птиці (курей, гусей, качок, індиків) у давнину? Для яких страв?
- М'ясо яких диких тварин і птахів використовували в їжу? (Наприклад, зайці, кабани, олені, дикі качки, куріпки).
- Яких тварин і птахів не їли і чому (заборони, повір'я)?

2. Забій та розчленування м'яса

- Як називалася худоба, яку забивали на м'ясо (наприклад, «коляда», «різанина»)?
- Як забивали і в якій послідовності розділяли тушу?
- Чи були відмінності в розчленуванні туш різних тварин (свиня, корова, баран)?
- Чи могли брати участь в цій справі жінки? Яку роль вони відігравали?

3. Використання частин туші

- Які частини забитої тварини вважалися найбільш смачними або цінними?
- Кому за звичаєм давали варену голову (голові сім'ї, почесним гостям)?
- Чи використовували в їжу кров (кров'янка, кров'яні млинці)?
- Які частини туші їли тільки в сімейному колі, а які могли пропонувати гостям?
- Які органи або частини в їжу не використовували?
- Що робили з кінцівками (ноги, ратиці – холодець (студенець), студниця)?

4. Страви з м'яса

- Назвіть традиційні святкові м'ясні страви й опишіть спосіб їх приготування.
- Чи були страви з варених легенів, печінки, серця з локшиною/лапшою? Їх назва й опис.
- Чи робили ковбасу з внутрішніх органів (ліверна, кров'янка)?
- М'ясо яких тварин ішло на виготовлення ковбаси? Зварений чи сирий лівер був її начинкою? Який жир клали у фарш? Чи додавали до нього крупу і яку (рис, гречка, пшоно)? Чи варили цю ковбасу як самостійну страву, чи запікали?

- Чи використовували інший спосіб приготування м'яса, крім варіння (тушкування, смаження, запікання)?
- Чи відома їжа з вареної печінки та легенів у салі? Її назва та опис.
- Назвіть страви, приготовлені тільки з баранини. Для яких страв використовувалася телятина?
- Як давно почали робити пельмені/вареники з м'ясом? Їх варили на воді чи на пару? У якому вигляді їх подають до столу і чи стали пельмені/вареники святковою стравою?

5. Старовинні способи приготування

- Чи збереглися старовинні способи приготування м'яса:
- Запікання шматка м'яса під вогнищем (у печі, у землі)?
- Запікання цілої туші (порося, баран) на вертелі над вогнем?
- Приготування м'яса за допомогою розжареного каменю, поміщеного всередину туші (якщо є степові традиції)?

6. Зберігання м'яса

- Чи було прийнято солити м'ясо? Яких тварин чи птахів? Чи існують в цій місцевості старовинний спосіб зберігання м'яса в засоленій шкурі, зари-тої в землю? Чи був інший спосіб зберігання солоного м'яса (у діжках, льохах)?
- Чи виготовляли в'ялене м'ясо (шинка, в'ялені ковбаси, солонина)? Яке м'ясо? Які частини туші? Чи в'ялили гусей і качок? Опишіть детально процес в'ялення.
- Як зберігали тваринний жир (смалець, сало)? В яких випадках його соли-ли? Коли і який жир топили? Як його зберігали (у горщиках, банках)?
- У яких випадках м'ясо і ковбаси коптили («вудили»)? Чи був спеціальний пристрій для копчення («вудіння») (копильня, димар)? Опишіть процес.

ІV. РИБА ТА РИБНІ СТРАВИ

1. Споживання риби

- Яку рибу (річкову, озерну, ставкову) використовували в їжу? Які види риб були найпоширенішими?
- Чи займалися рибальством у селі? Якими способами?

2. Приготування рибних страв

- Як готували рибні страви: Рибний суп/юшка (уха)? Що в нього клали, крім риби (овочі, крупи, зелень)?

- Тушкована риба (варена в маленькій кількості рідини)? Чи клали в неї під час приготування сметану, масло, овочі?
- Чи було прийнято смажити рибу? В якому жирі смажили?
- Чи пекли з рибою пироги/пиріжки? Яке тісто використовували?

3. Заготівля та зберігання

- Чи заготовляли рибу на зиму?
- Які способи її зберігання (соління, сушіння, в'ялення, копчення)? Опишіть процеси.

V. ЇЖА З КРУП І БОРОШНА

1. Злаки та крупи

- Які злаки використовували в їжу у вигляді круп (пшениця, ячмінь, жито, просо, кукурудза, гречка, овес)?
- Як зерно розмелювали на борошно (на млинах, у жорнах)? Де знаходилися млини?

2. Каші

- З яких круп варили кашу? Із цілих чи дроблених зерен? На молоці чи воді?
- Чим заправляли кашу (маслом, вершками, кислим молоком, олією, шкварками)?
- Які каші були буденними, а які святковими або обрядовими?

3. Супи з круп

- З якого зерна могли варити суп? Яке зерно подрібнювали, а яке клали в цілому вигляді?
- Чи варили суп із м'ясом, на м'ясному бульйоні?
- Що клали в суп крім крупи (овочі, зелень)?
- Чим заправляли суп (сметаною, молоком, олією, маслом)?

4. Інші страви з круп

- Чи було прийнято прожарювати і смажити зерно (наприклад, пшеницю, кукурудзу)? Як називали цю страву?
- Які зерна вважали найбільш смачними? Як використовували обсмажені зерна в їжу?

- Чи була страва з борошна, провареного в розтопленому маслі або сметані (затірка, тетеруха)? Опишіть процес приготування.
- Чи варили мамалигу (кулешу) із грубо розмеленого кукурудзяного борошна? На воді чи молоці? Чим заправляли (бринза, шкварки, сметана)?
- Чи готували чир (чигирі) з кукурудзяного борошна? На воді чи молоці?

5. Борошняні вироби (не хлібні)

- З якого борошна робили кльоцки (галушки)?
- Чим заправляли суп з кльоцками?
- Чи робили локшину/лапшу:
- Довгу, тонко нарізану?
- Нарізану невеликими ромбиками, квадратами («різанка»)?
- Чи робили «раковинки» (вушка, ушки)?
- Чи варили розкачане тісто в м'ясному бульйоні? Назви цієї страви.
- Чи варили борошняний кисіль? З якого борошна? Як готували?
- Які інші борошняні вироби (наприклад, пампушки, вергуни, хрусти) були поширеними?

6. Хлібні вироби

6. 1. Основний хліб

- Місцева назва хліба. З якого борошна пекли (житнє, пшеничне, ячмінне, кукурудзяне, суміш)?
- На чому замішували тісто (на воді, молоці, сироватці, квасі)?
- Коли з'явився хліб із заквашеного тіста? Що було закваскою (хміль, дріжджі, залишки старого тіста)?
- Де і як випікали (у печі – на черені, у формах; на сковороді)? Опишіть піч, якщо вона була традиційною.
- Чи було прийнято пекти хліб на гарячій воді? (Якщо так, роз'ясніть цей процес).

6. 2. Інші хлібні вироби

- Чи пекли паляниці (коржі) з просяного, кукурудзяного борошна?
- Чи пекли здобний хліб (паски, калачі) із додаванням яєць, масла, цукру? З прісного чи заквашеного тіста? Де його випікали? Коли (на свята)?
- Чи робили здобні паляниці, з якого борошна? Що клали в тісто при замішуванні?

- Чи випікали паляниці з начинкою (пиріжки, ватрушки)? З якого тіста? Чим начиняли (сир, картопля, фрукти, мак, капуста, м'ясо)?
- З якого борошна випікали млинці? На воді, на кислому чи прісному молоці замішували тісто? Що в нього додавали (яйця, цукор)? На якому жирі смажили? Чим змащували після випікання? З чим подавали?
- Які види печива робили?
- Смажили в жирі (вергуни, хрусти)?
- Якої форми (круглі, ромбики, фігурки)?
- Інші види солодких борошняних виробів (пряники, коржики)?
- Чи пекли пироги:
- Відкритого типу – великі ватрушки, пляцки; з якою начинкою?
- Закриті пироги; з якого тіста; з якою начинкою (м'ясо, рис, ізюм, фрукти, сир)?
- Чи випікали спеціальний хліб для тварин або для обрядових цілей?

VI. НАПОЇ

1. Алкогольні напої

- Які хмільні напої робили до весілля та інших свят?
- Чи робили брагу? Що використовували як закваску (пшеницю, ячмінь, цукор, фрукти)? Які були пропорції?
- Чи робили домашню горілку (самогон)? З чого (зерно, картопля, буряк, фрукти) і як (опишіть апарат)?
- Чи робили пиво? Що використовували як закваску (хміль, солод)? Як готували?
- Чи виробляли домашнє вино? З яких ягід/фруктів? Як?

2. Безалкогольні напої

- Які безалкогольні напої були поширені (узвар, квас, сирівець, кисіль, компот)? З чого їх готували?
- Чи пили воду з джерел, колодязів?

VII. ДИКРОСЛІ РОСЛИНИ

1. Трави та корені

- Чи були дикі трави та корені постійним додатком до їжі, чи використовувались тільки в неврожайні роки або під час посту?
- Які трави їли в сирому вигляді (щавель, кропива, лобода, черемша), а які у вареному? Яку частину рослин використовували в їжу (листя, корінь, стебла, квіти)?
- Сік яких рослин пили?

2. Ягоди

- Які дикі ягоди збирали (лісові, садові)? Як їх подавали на стіл (свіжими, з молоком, з цукром)?
- Чи клали ягоди в молоко, кислий сир? Чи робили начинку для пельменів, вареників, млинців, пирогів? Із яких ягід і як готували?
- Якими способами заготовляли ягоди на зиму:
- Сушили?
- Варили варення, повидло? Коли почали консервувати?

3. Мед

- Чи використовували в їжу мед?
- Чи було бджільництво поширеним?
- Чи готували на основі меду якісь напої або страви?

4. Гриби

- Чи збирали гриби? Які саме види?
- У якому вигляді їх використовували в їжу (смажені, варені, тушковані, в супах)?
- Чи заготовляють тепер гриби на зиму і як (сушіння, соління, маринування)? Порівняйте сучасні та давні способи.

VIII. ОВОЧІ ТА ФРУКТИ

1. Картопля

- Коли, за переказами, почали використовувати в їжу картоплю в цьому селі?
- У які роки вона стала поширеним (основним) продуктом харчування?
- Яку їжу виготовляють з картоплі (пюре, смажена, варена, дрібна картопля, книші, пиріжки)?
- Чи клали картоплю у святкові м'ясні страви, чи тушкували і смажили картоплю як окрему страву?
- Чи використовували картоплю як начинку для пирогів/вареників?

2. Інші овочі

- Коли поширились інші овочі (капуста, буряк, морква, огірки, помідори, цибуля, часник)? Які були найдавнішими?
- Які страви виготовляли з овочів (борщі, рагу, салати)?
- Як заготовляли овочі на зиму (квашення, соління, сушіння, маринування)?

3. Фрукти

- Які фрукти вирощували в садах?
- Які дикорослі фрукти збирали?
- Як використовували фрукти в їжу (свіжими, сушили, варили узвари/компоти, робили начинки)?

ІХ. СВЯТКОВІ ТА ОБРЯДОВІ СТРАВИ

1. Традиційний святковий стіл

- Опишіть традиційний святковий стіл у давнину. Які страви були обов'язковими?
- Які м'ясні страви виготовляли для святкового столу?
- У яких випадках для гостей варили кашу і пекли млинці?
- Які солодощі подавали на свята?
- Які напої використовували?

2. Правила прийому гостей

- Які існували раніше правила прийому гостей? (Наприклад, хто з членів сім'ї подавав гостям їжу, в якій послідовності подавали їжу, хто сидів на почесних місцях?).

3. Обрядове харчування

3.1. Весілля

- Чи відрізнялося весільне пригощання від інших святкових столів?
- Чи існувала особлива весільна їжа (коровай, весільні шишки, «битий» хліб)? Чи готували окремі страви для молодих?

3.2. Народження дитини

- Яку їжу давали жінці, яка народила дитину (породілі)?
- Що готували для гостей, які прийшли поздоровити породіллю?

3.3. Похоронно-поминальний обряд

- Що готували на поминки?
- Чи була особлива поминальна страва (кутя, коливо)?
- Чи пекли спеціальні калачики, хліб?
- Що з продуктів роздавали в ці дні як милостиню?

3.4. Релігійні свята

- Які особливі пригощання в дні релігійних свят (Різдво, Великдень, Трійця, Спас, свято Покрови тощо)?

- Що готували і як пригощали?
- Чи існують регіональні відмінності в святковому меню?

3. 5. Піст

- Що їли під час посту?
- Які продукти були заборонені, а які дозволені?
- Чи існували спеціальні пісні страви?

3. 6. Інші обряди

- Чи використовувалася їжа в інших сімейних або громадських звичаях та обрядах (наприклад, сівба, заорювання, жнива, будівництво хати, перехід на нове житло, Івана Купала)?
- Які саме страви?
- Яке їхнє символічне значення?
- Чи готували колективні пригощання на свята (толоки, громадські обіди)?

Х. СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

1. Сучасний раціон

- Які страви стали святковими в останні роки?
- Що нового з'явилося на святковому столі?
- Чим відрізняється сучасний повсякденний раціон від традиційного?
- Які продукти та страви зникли, а які з'явилися?

2. Збереження традицій

- Чи зберігаються в селі традиції приготування певних страв? Які саме?
- Чи навчають молодше покоління готувати традиційні страви? Хто є носієм цих знань?
- Чи є в селі люди, які займаються збереженням або відтворенням традиційної кухні (кулінарні майстер-класи, фестивалі, збір рецептів)?

3. Вплив глобалізації

- Який вплив на місцеву кухню мають сучасні тенденції (фаст-фуд, інтернет-рецепти, супермаркети)?
- Чи відбувається «відродження» інтересу до традиційної їжі?

4. Міжетнічні взаємовпливи

- Чи є в місцевій кухні страви, запозичені з кухонь інших етнічних груп? Які саме?

Запитальник по темі: «Сімейна обрядовість»

Цей запитальник має на меті всебічне дослідження сімейної обрядовості в обраному населеному пункті та охоплює обряди життєвого циклу – від народження до смерті – а також соціальні функції сім'ї, її структуру та роль у громаді. Він дозволить зафіксувати традиційні практики, їхні трансформації та сучасний стан, дозволить отримати повну картину сімейної обрядовості, її історичних змін, регіональних особливостей та символічного наповнення.

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО СІМ'Ю ТА РОДИННІ ЗВ'ЯЗКИ

1. Назва населеного пункту (область, район)

2. Типи сім'ї

- Які типи сім'ї переважали в минулому (початок ХХ ст.)? (наприклад, мала нуклеарна, велика неподільна, багатопокілнна).
- Чи існувала велика неподільна сім'я? Якщо так, опишіть її структуру, кількість членів, хто був головою сім'ї.
- Як ці типи сім'ї змінилися з часом?

3. Соціальні функції та обов'язки членів сім'ї

- Як традиційно регламентувалися обов'язки членів сім'ї за статтю та віком (чоловіки, жінки, діти, старші люди)?
- Які були соціальні функції сім'ї у громаді (господарська, виховна, ритуальна, соціального захисту)?
- Чи існували сімейні об'єднання в минулому як господарська одиниця (наприклад, сумісне ведення господарства кількома сім'ями)?

4. Сімейне господарство та власність

- Яка була система власності в сім'ї (спільна, особиста)?
- Як розташовувались члени сім'ї в житлі? Чи були окремі кімнати для старших, молодих, дітей?
- Особисте майно та права на нього членів сім'ї. Що вважалося особистим майном жінки, чоловіка, дітей?
- Спадкування майна в сім'ї. Які були правила спадкування землі, худоби, будівель, особистих речей? Яка роль заповіту? Чи була різниця у спадкуванні для синів і дочок?

5. Шлюбні стосунки та родинні зв'язки

- Чи мали місце змішані шлюби (станові, конфесійні, національні)? Як до них ставились родичі, односельчани? Які були наслідки таких шлюбів для сім'ї та громади?

- Роль кожного члена сім'ї в господарському і сімейному житті (голова сім'ї, господиня, старші діти).
- Сімейне становище зятя, невістки, вдови, приймків (чоловіка або жінки), усиновлених/удочерених дітей. Чи існували певні стереотипи або особливі правила щодо них?
- Система родинності, термінологія (наприклад, назви родичів: дядько, тітка, стрийко, вуйко, швагер, дівер, зовиця, своячка). Запишіть місцеві терміни та їхні значення.
- Як часто підтримувались сімейно-родинні зв'язки (візити, допомога, спільні свята)?

6. Виховання дітей та рівноправність

- Виховання дітей у сім'ї. Хто і за що відповідав у вихованні?
- Які були основні принципи виховання (працьовитість, повага до старших, релігійність)?
- Яка роль родичів у процесі виховання (дідусі, бабусі, хрещені батьки, тітки, дядьки)?
- Наскільки була виражена рівноправність у сім'ї у прийнятті рішень, розподілі праці, володінні майном? Вона була формальною чи фактичною?

II. ВЕСІЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ

1. Дошлюбний період:

- Місця знайомства молоді (вечорниці, свята, ярмарки, церкви, громадські місця).
- Дошлюбне спілкування молоді. Які були норми та дозволи для хлопців і дівчат? Чи існували обмеження?
- Традиційні способи освідчення у коханні. Як хлопець висловлював свої почуття дівчині?
- Які існували знаки договору про одруження між хлопцем і дівчиною (обмін подарунками, хустки, персні)? Чи існували після цього між ними якісь зобов'язання (наприклад, публічне оголошення заручин)?
- Які існували форми договору при одруженні між хлопцем і дівчиною (усна домовленість, офіційні заручини)?

2. Сватання та заручини

- Які дні сватання (старости) традиційні (наприклад, вівторок, четвер, субота)?
- Кого запрошують у старости (родичі, поважні люди, куми)?
- Роль батьків у виборі зятя або невістки. Наскільки їхня думка була вирішальною? Чи бували шлюби з примусу? Як жили такі молоді після?
- Опишіть процес сватання. (Наприклад, випікання хліба, розмова, подарунки, символічні дії).
- Свати та фольклорний супровід сватання (пісні, приказки, жарти). Запишіть приклади.
- Який посаг дають нареченій (перелічити: одяг, худоба, гроші, частка землі, будівлі, постіль, начиння)? Що з цього є обов'язковим?
- Через який час призначають весілля після приходу старостів (тиждень, місяць, півроку)?

3. Підготовка до весілля

- Весільні чини та їх роль у весільному обряді (староста, бояри, дружки, світилки, свашки, весільна мати, батько, коровайниці). Опишіть їхні функції.
- Скільки днів тривало весілля? Дайте повний його опис, розділивши на етапи:
- Випікання весільних короваїв/калачів та обряди, пов'язані з ним (замішування, прикрашання, випікання). Хто брав участь? Яке значення?

- Рвання барвінку та вінкоплетини. Хто це робив? Для чого?
- Дівич-вечір. Опишіть всі складові (прощання з дівочтвом, плетіння вінків, пісні, подарунки).
- Роль весільного деревця (гільця) в обряді. Як його прикрашали, де встановлювали, яке значення воно мало?
- Способи оповіщення членів громади про весілля. Коли виникли письмові запрошення (крейдою на дверях, олівцем на листку паперу)? Що писали? Як запрошували до цього (посланці, усне запрошення)?

4. Весільний день і бенкет:

- З чого починався ранок у молодого та молодої?
- Рух весільної процесії з дому до церкви і назад. Маршрут, зупинки, обряди на шляху (переймання, викуп нареченої).
- Обряд церковного вінчання та його особливості. Хто був присутній? Де знаходились музиканти?
- Що приносили на весілля гості? Кому давали подарунки (молодим, батькам)? Що говорили?
- Перелічіть страви на весіллі (перший, другий, третій день). Якими стравами закінчували вечерю, обід, сніданок?
- Чи є різниця у стравах на весіллях багатих і бідних?
- Кількість гостей. Скільки людей приходило на весілля? Хто приходив (усі односельці, тільки родичі)?
- Заготівля продуктів. Скільки продуктів та алкоголю заготовляли на весілля?
- Чи були почесні гості на весіллі? Хто вони?

5. Одяг і символіка

- Весільний одяг наречених. Опишіть детально (сорочки, вінки, фати, головні убори, взуття).
- Одяг весільних чинів (свати, вінчальні батьки, дружби і дружки, старости, світилки).
- Які магічні дії були на весіллі, що підкреслювали зверхність чоловіка над жінкою (наприклад, наступання на хустку, роззування)? Чи існують вони досі?
- Які ворожіння, повір'я існували під час весілля (на щастя, на дітей, на майбутнє)?
- Обмін дарунками між нареченими.
- Чи дає подарунки наречена родичам молодого і що кому?

6. Післяшлюбна обрядовість

- Завершення весільного дня. Обряд обдарування молодих.
- Описати переміну одягу дівочого на жіночий (намітка, хустка), коли і як саме? Хто це робив?
- Описати всі етапи післяшлюбної обрядовості (наприклад, похмелини, перевезення скрині, зазивини, гостини у родичів).
- Чи давали знати про чесність (невинність) нареченої? Як це робили (наприклад, показ сорочки)?
- Роздавання весільним гостям скибок «батьківського калача». Яке це мало значення?
- Чи існував звичай приймати гостей молодими на третій-четвертий день після весілля? Як це відбувалося?
- Чи був більш спрощений церемоніал весілля для певних категорій (бідних, повторних шлюбів)?
- Рух весільної процесії з дому до церкви і назад (детальніше про зупинки, обряди на шляху).
- Чи відвідували молоді під час весілля померлих родичів на цвинтарі? Якщо так, для чого?
- Фольклорний супровід весілля. Які пісні, приказки, жарти, тости звучали на різних етапах?
- Проща у весільному обряді (прощання молодої з рідним домом).
- Чи існував обряд показу молодої родичам (наприклад, обряд показу в селі молодої)?
- Значення церковного шлюбу та громадського розпису у весільній обрядовості. Як змінювалося їхнє співвідношення?

7. Повторні шлюби

- Які весільні обряди існували при повторному одруженні (для вдівців/вдів)? Чи були вони спрощені?
- Скільки разів можна було одружуватися (за традицією, за церковними правилами)?

ІІІ. ЗВИЧАЇ ТА ОБРЯДИ, ПОВ'ЯЗАНІ З НАРОДЖЕННЯМ ДИТИНИ

А. ДОПОЛОГОВИЙ ПЕРІОД І ПОЛОГИ

1. Ставлення до бездітності

- Як ставилися до бездітної жінки в сім'ї та громаді?
- Заходи проти безпліддя (заговори, лікування травами, молитви, магичні прив'язки та амулети, паломництва).

2. Вагітність

- Бажана стать дитини. Чи існували переваги щодо народження хлопчика чи дівчинки? Чому?
- Способи визначення статі дитини у вагітної жінки (прикмети, ворожіння).
- Ставлення до штучного переривання вагітності (аборту). Чи було це поширено? Які засоби застосовувались?
- Які заборони існували для вагітної жінки в їжі, поведінці, праці (наприклад, не переступати через певних тварин, не лякаться, не шити у певні дні)? Яке було їхнє пояснення?
- У які свята особливо суворо заборонялося працювати вагітній?
- Чи могла вагітна жінка бути хресною або вінчальною маткою?
- Чи існували якісь повір'я, пов'язані з виконанням бажання вагітної? Чи можна було давати вагітній у борг?
- Чи вважалася вагітна нечистою або особливо вразливою?
- Як ставилися до вагітної жінки в сім'ї, чи працювали вагітні до самого терміну пологів?

3. Пологи

- Де відбувалися пологи (вдома – у хаті, на печі; поза її межами – у лазні, на полі)?
- Чи існували уявлення про нечистоту пологів, нечистоту приміщення, де вони відбувалися? Чи були заборони відвідувати будинок, де відбувалися пологи, і якщо так, то для кого (дівчат, старших людей) і протягом якого часу?
- Чи прощалися жінки з родичами, членами сім'ї перед пологами?
- Чи виголошувалися спеціальні молитви для полегшення пологів і чи організовувалась церковна служба з цією метою?
- Чи могли бути присутніми при пологах дівчата, чоловік?
- Що робили чоловіки для полегшення пологів (наприклад, розв'язували вузли, відкривали двері)?

- Що робилося для полегшення пологів (відкривали всі двері, вікна, розв'язували пояси, обводити вагітну жінку навколо стола та ін.)? Яке пояснення цих дій?
- Чи використовували настої з трав, коріння для полегшення пологів?
- Як повідомлялося про пологи, що вже відбулися (крик, повідомлення сусідам)?

Б. ПОВИТУХА (БАБА-ПОВИТУХА, ПУПОРІЗКА)

1. Роль і статус повитухи

- Чи існували спеціальні повитухи в населеному пункті, хуторі?
- Хто міг бути повитухою (вдова, старша або досвідчена жінка, яка сама народила багато дітей)? Які були вимоги до неї?
- Коли запрошували повитуху до породіллі (при настанні пологів, після пологів, для догляду за новонародженим і породіллею)?
- Які дії повитухи, спрямовані на полегшення пологів (масаж, обрядові дії, замовляння)?
- До яких святих зверталася повитуха з проханням про допомогу?
- Чи приносила повитуха, йдучи приймати пологи, щось для дитини чи породіллі (оберіг, хліб)?
- Як повитуха доглядала новонароджену дитину (перше купання, обрізання пуповини)?
- Чи надавала повитуха якусь допомогу породіллі після пологів (прибирання, господарські роботи, готування їжі)?
- Скільки часу могла знаходитися повитуха в хаті породіллі?
- Яку винагороду отримувала повитуха (гроші, продукти, рушники) і коли (в будь-який час, на хрестинах)?
- Чи могла повитуха з тієї чи іншої причини відмовитися прийти до породіллі?

2. Ритуальна чистота повитухи

- Чи вважалася повитуха «нечистою» після прийняття дитини?
- Чи могла повитуха зразу ж після прийняття однієї дитини йти приймати іншу?
- Чи існував обряд очищення повитухи (омивання, ритуальне прибирання)?

3. Зв'язок повитухи з родиною

- Як називала повитуха прийнятих нею дітей («мої діти», «похресники»)?
- Чи існував звичай допомагати по господарству повитусі жінками, у яких вона приймала дітей?

- Чи існував спеціальний день – свято повитух і породіль (Бабин день)? Чи святкували його на Різдво або в інший день? Якщо так, то як він відзначався (відвідування, подарунки, спільні трапези)?
- Як ставилися члени громади до повитухи? Чи були якісь уявлення про їх загробне життя?

В. НОВОНАРОДЖЕНА ДИТИНА

1. Уявлення про дитину

- Час, сприятливий для народження. Чи залежить майбутнє дитини від часу народження (місяця, дня тижня, години доби)?
- Чи була якась різниця між обрядами народження хлопчика та дівчинки, при народженні першої та наступної дитини?
- Уявлення про близнят. Чим пояснюють їх народження (особлива благодать, знак, попередження)?
- Уява про душу при народженні дитини. Коли душа входить у тіло?

2. Перші обряди

- Що роблять з пуповиною та плацентою (закопують, спалюють, зберігають)? Чи існували якісь повір'я, пов'язані з можливістю впливу на дитину через післяпологові залишки?
- Як і коли відбувалося перше купання дитини? Хто здійснював його і що клали у воду (трави, срібло, зерно, сіль, молоко)? Яке значення мали ці добавки?
- Куди виливали воду від першого купання?
- Чи замотували новонародженого в батьківську сорочку? Якщо так, то що це означало (захист, зв'язок з родом)?
- Чи клали дитину в колиску зразу ж після народження чи через деякий час? Що клали в колиску (обереги, хліб, трави)? Чи проводили обряд «очищення» колиски?
- Як прали пелюшки, де їх сушили? Чи були заборони?
- Чи можна було колисати порожню колиску? Які щодо цього були повір'я?

3. Виховання та здоров'я

- Що робили, щоб дитина швидше почала ходити?
- Чи були заборони підносити дитину до дзеркала? Їх пояснення.
- Коли починали годувати дитину (зразу, після хрещення)?
- Чи існували обряди при відлученні дитини від грудей?

- Коли перший раз виносили дитину з хати? Що при цьому робили (читали молитви, хрестились)?
- Як ставилися до дітей, народжених з фізичними вадами? Чим пояснювалось народження таких дітей?
- Чи існував обряд «перероджування» хворих дітей або зміни їх імен? (наприклад, перекладання через поріг).
- Де ховали мертвонароджених дітей (на цвинтарі, за огорожею, під порогом будинку)?
- Які існували способи запобігання «нівечення» дітей, їх хвороб?
- Чи існували якісь замовляння з цією метою? Записати тексти замовлянь.
- Коли перший раз стригли дитину (пострижини)? Хто вперше стриг дитину (батьки, хрещені), куди клали волосся?
- Чи сповивали дитину? Коли і хто сповивав перший раз? Яке значення сповивання?

Г. ПОРОДІЛЛЯ (РОДІЛЛЯ, ПОЛІЖНИЦЯ)

1. Відновлення та ритуальна чистота

- Скільки часу могла вагітна жінка знаходитись у ліжку після пологів?
- Чи давали породіллі щось для зміцнення здоров'я (вино, хліб із сіллю, настої трав тощо)?
- Миття породіллі. Де воно відбувалось (у лазні, вдома), хто допомагав і на який день після пологів проводили?
- Уявлення про нечистоту породіллі. Чи могла жінка виходити на вулицю, виконувати будь-яку роботу, їсти разом з усіма, ходити до церкви та ін.? Чи існували якісь обмеження в часі (40 днів)?
- Як ставилися до жінки під час місячного очищення? Що їй заборонялося в цей час робити в господарстві? Чи існували заборони або обмеження відвідувати громадські місця (корчма, церква та ін.)?
- Як ховали померлих одночасно матір і новонароджену дитину?
- Чи існували якісь повір'я про померлих дітей і померлих породіль?

2. Відвідування породіллі

- Чи існував звичай жіночого відвідування породіллі («провідування», «бабини»)? Хто міг її відвідувати (дівчата, одружені, вагітні та ін.)?
- Чи існував звичай відзначати пологи (святкування народження)?
- Що приносили з собою до породіллі відвідувачі (хліб, кашу, подарунки для дитини)?
- Чи пригощала відвідувачів мати і якими стравами?

Д. ХРЕЩЕННЯ (ХРЕСТИНИ, КРИСТИНИ)

1. Нехрещена дитина

- Чи вважалася новонароджена дитина нечистою до хрещення? Протягом якого часу і чому?
- Ставлення до нехрещеної дитини. Чому прагнули якнайшвидше охрестити? Що говорили про дитину, яка померла нехрещеною?
- Чи можна було справляти поминки за нехрещених дітей?
- Як називали дитину до хрещення? Чи змінювали ім'я після хрещення?

2. Ім'янаречення

- Які імена найбільш поширені в даному населеному пункті?
- Чи був звичай давати ім'я батьків, дідів?
- Як вибирали ім'я (за святцями, за бажанням батьків, за порадою родичів)?
- Чи зустрічалися випадки появи в одній сім'ї двох чи більше дітей з однаковими іменами?
- Чи могла повитуха або священник дати ім'я дитині?

3. Обряд хрещення

- На який день здійснювався обряд хрещення (третій, сьомий, сороковий)?
- Де відбувалося хрещення (у церкві, вдома)?
- Хто, крім кумів, міг бути присутній на хрещенні?
- Кого запрошували у куми (родичів, сусідів, друзів, поважних людей)? Хто не міг бути в ролі кумів і через що (родичі, одружені, вдови)?
- Якого віку повинні бути куми?
- Чи була якась обрядовість при запрошенні в куми?
- Хто запрошував у куми?
- Коли хрестили наступну дитину, то чи запрошували в куми попередніх кумів?
- Чи були якісь особливості хрещення, запрошення в куми тощо незаконнонароджених дітей?
- Чи можна було відмовитися від хрещення дитини?
- Що несли куми на хрестини (хліб, полотно, подарунки, гроші)?
- Хто платив за хрещення, які суми грошей?
- Чи купали дитину перед хрещенням?
- Що мали куми, коли йшли до церкви, щоб убезпечити дитину від поганих очей (обереги, часник)?

- Хто носив воду для хрещення? Чи можна було в одній воді хрестити кількох дітей? Куди виливали воду після хрещення?
- Що робили з волоссям дитини, відстриженим під час хрещення (зберігали, закопували)?
- Якою дорогою поверталися додому після хрещення (тією ж чи іншою)? Чому?
- Чи клали гроші біля дитини під час або після хрещення?
- Хто і як зустрічав удома дитину після хрещення?

Е. ХРЕСТИНИ (ХРЕСТИННИЙ ОБІД)

1. Організація хрестин

- Коли проводили хрестини (зразу ж після хрещення дитини чи в інший день)?
- Хто і як запрошував на хрестини?
- Кого запрошували?
- Що повинні були принести запрошені на хрестини?
- Породілля була з гостями, чи ні?
- Хто готував їжу для хрестин?
- Хто подавав їжу на стіл? Чи був певно визначений склад страв?
- Як розподілялись місця за столом під час хрестинного обіду?
- Чи молилися всі перед обідом, чи запалювали свічки біля образів?
- Чи були якісь обряди з розбиванням гончарного посуду під час хрестин?
- Чи давали в кінці обіду житнього хліба?
- Чи давали куми подарунки під час обіду? Які і в якій формі?
- Чи отримували куми якісь подарунки від сім'ї, де хрестили дитину?
- Хто останній повинен був залишити хрестинний обід (куми, інші гості)?
- Чи були присутні діти під час обіду разом з дорослими? Якщо ні, то де вони знаходились, чи подавалась їм окрема їжа?

2. Відносини з кумами

- Чи відвідували куми породіллю після хрестин і коли? Що несли з собою для гостини?
- Які відносини встановлювались між родичами охрещеної дитини і кумами після хрестин (духовне споріднення)?
- Чи ходили до кумів у гості та на які свята?
- Чи існувала взаємна підтримка кумів (допомога в господарстві, вихованні дітей)?

- Як називались куми родичами (батько, мати) хрещеної дитини та самим хресником?
- Чи вважались куми хрещеними батьками дитини (духовними)?
- Чи існували шлюбні заборони між кумами?
- Якою була роль хрещених батьків на весіллі похресника (фіна)?
- Чи існував якийсь обряд щодо хресних з короваями під час весілля хресника?
- Яку роль виконували хресні батьки щодо похресників під час інших сімейних та календарних свят?

3. Інші святкування

- Чи відзначалися (святкувались) якісь дати в житті дитини (дні народження, хрещення, перший зуб, перші кроки)?
- Чи існували в населеному пункті випадки відмови від хрещення дитини? Яка причина таких відмов?

IV. ПОХОРОННО-ПОМИНАЛЬНА ОБРЯДОВІСТЬ І ЗВИЧАЄВІСТЬ

А. Уявлення про смерть і душу

1. Сприйняття смерті

- Чи вважалося настання смерті припиненням тільки земного існування?
- Чи вважалася смерть людини перенесенням її в інший простір (загробний світ)?
- Як уявляли смерть, у якому вигляді вона приходить (стара жінка, скелет, дух)?
- Чи можна побачити смерть, хто її може бачити і в який час?
- Чи можна запобігти смерті, як?
- Від чого настає смерть?
- Чому існує важка смерть (муки, довга агонія)? Яка смерть вважається доброю (легка, раптова)?
- Чи розрізняють смерть грішної та безгрішної людини?
- Як пересвідчитись, що людина вже померла? (відсутність дихання, холодне тіло, люстерко до рота).

2. Уявлення про душу

- Як люди уявляли собі душу (тварина, птах, дихання, пара, якась частина тіла, кров, невидима сутність)?
- Чи можна побачити душу? Як вона показується живим і в яких випадках?
- Чи відрізняється душа жінки, дитини від чоловічої?
- Чи мають душу тварини? Куди вона потрапляє після смерті?
- Що відбувається з душею людини в період передсмертної агонії?
- Через яке місце душа виходить з тіла (рот, ніс, рана)?
- Що відбувається з душею померлого після смерті (мандрує, судить, очікує)?
- Де знаходиться душа померлого в перші дні (біля тіла, вдома, у звичних місцях)?
- Коли душа залишає землю (на 3-й, 9-й, 40-й день)?
- Де розташований «загробний світ», «той світ» (під землею, на небі, за горизонтом, серед світу тварин, у пеклі/раю)?
- Чи спочатку душа потрапляє в рай або пекло, чи проходить випробування? Яким чином і якою дорогою?
- Чи всі душі живуть в одному місці (дорослих, дітей, жінок, чоловіків)?

- Де знаходяться душі «нечистих» і похованих без обряду покійників (ходять по світу, поряд з житлом людини, живуть у пеклі, стають упирами, маються)?
- Чи чекає душа Страшного Суду? Що буде після нього?
- Чи може людина потрапити "на той світ" і повернутися? Чи були такі приклади, перекази?
- Які бажання залишаються в душі і як про них дізнаються живі (уві сні, через знаки)?
- Чи можуть живі полегшити страждання мертвим «на тому світі» (молитвами, поминками, милостинею, поманою)?
- Чи можуть померлі приходити до живих? Що означає їх поява?
- Чи не переходить душа в якусь тварину, птаха, іншу людину (реінкарнація)?

Б. ПІДГОТОВКА ДО СМЕРТІ ТА ПЕРЕДСМЕРТНІ ОБРЯДИ

1. Готовність до смерті

- Чи вважалося за необхідне завчасно готуватися до смерті?
- Чи зберігали для похорону вінчальний одяг, чи був спеціальний «поховальний» одяг (саван)?
- Чи готували завчасно труну? Якщо так, то з якого віку?
- Чи готували завчасно «милостині», «поману» для роздачі в день похорону?
- Чи заощаджували самотні люди гроші на свій похорон?
- Чи мінявся спосіб життя людей, їх поведінка з відчуттям наближення смерті?

2. Передвісники смерті

- Які існували прикмети, що пророкували смерть (птах залетів у хату, виття собаки, тріск меблів)?
- Чи існував звичай, за яким люди старшого віку, передчуваючи смерть, прощалися з землею (полем, двором, рідними)?
- Чи передбачалися напутні побажання перед смертю близьким?
- Чи практикувалися робити заповіт перед смертю? Якщо так, то в якій формі (усній, письмовій)?

3. Останні хвилини життя

- Чи запрошували священника до людини, яка помирає?
- Чи сповідувався той, хто помирає? Якщо так, то що робили рідні при сповіді?

- Як і коли прощалися з людиною, яка помирає? Хто приходив прощатися?
- Що робили для полегшення смерті (розв'язували вузли, відкривали вікна, підкладали соломку)?
- Якщо в селі помирала ворожка, то чи полегшували їй смерть (наприклад, розбирали дах)?

В. ОБРЯДИ ПІСЛЯ СМЕРТІ

1. Перші дії

- Коли закривали очі покійнику? Чому не можна залишати очі відкритими?
- Чи кладуть гроші на повіки очей? Куди їх потім дівають?
- Чи запалюють лампаду в момент смерті? Чи повинна вона горіти всі дні і ночі, доки покійник у будинку?
- Коли закривають дзеркала і для чого?
- Як повідомляється про смерть односельцям (дзвін, розсильний)?
- Хто приходить у будинок до померлого?
- Що приносять із собою відвідувачі (свічки, квіти, їжу)?
- Чи припинялись якісь роботи односельчанами на час траурної події?
- Як виражалася скорбота за померлим (плач, голосіння, траурний одяг)?
- Чи існували професійні плакальниці? Чи платили їм за працю?
- Коли починають плакати і примовляти і за яким порядком (зразу після смерті, під час обмивання, виносу)?

2. Обмивання й одягання тіла небіжчика

- Коли обмивають покійника (зразу ж після смерті чи через деякий час)? Якщо обмивали людину перед самою смертю, то чи робили це після смерті?
- Чи повинні обмивальники бути одного віку з померлим?
- Хто обмивав покійника (родичі, сусіди, спеціальні люди)?
- Чи існували постійні обмивальники? Хто не мав права бути обмивальником?
- Чи обмивали малих дітей? Хто це здійснював?
- Як відбувалось обмивання (з милом, якою водою – теплою/холодною, чим витирали)?
- Де проводили обмивання?
- Як повинні бути одягнуті обмивальники?
- Скільки людей здійснюють обмивання?
- Чи примовляли при обмиванні та хто це робив? Чи читались молитви?
- Що роблять з атрибутикою обмивання (водою, милом, гребенем, посудом – виливають, закопують, викидають)?

- Чому не можна було відмовитися від прохання здійснити обмивання?
- Чи існувало вірування, що обмивання відпускає гріхи обмивальнику?
- Що отримували обмивальники за свою працю?
- Чи запрошували обмивальників на поминки і коли?
- Хто одягав покійника?
- Де зберігали одяг, приготований на смерть?
- Особливості похоронного одягу дорослих, дітей, юнаків, дівчат (чи відрізнявся, наприклад, для неодружених дівчат білий одяг)?
- Чи ховали у вінчальному одязі?
- Чи обов'язково було ховати покійника в тому одязі, який він заповідав?
- Чи застібали пояс, гудзики на сорочці, зав'язки на одязі? Чому?
- У якому взутті ховали покійника?
- Чи зав'язували хустину на голову померлої жінки, дівчини?

3. Положення в труні:

- Куди клали покійника після обмивання (на стіл, лаву, головою до образів чи навпаки)?
- Чи надягають на шию хрестик? Чи дають у руки або кладуть на груди образок, скручену свічку?
- Чи запалюють свічки біля покійника? Які і скільки?
- Що роблять з одягом і постіллю покійника, на якій він лежав?

4. Труна (домовина)

- Місцева назва труни (домовини, домовина).
- Хто і коли виготовляв труну? Якщо труну виготовляли завчасно, то де її зберігали? Чи могли зберігати у труні якісь речі, зерно?
- Чи відрізнялася дитяча труна від труни дорослих?
- З якого дерева робили труну, якої форми (прямокутна, трапецієподібна), чи розмальовували, робили прорізи, різьбу і т.ін.?
- У який спосіб виготовляли труну (стругали «від себе» дошки, на вулиці, в хаті)?
- Чи фарбували труну, і в який колір? Чи оббивали тканиною?
- Яку плату отримує майстер за виготовлення труни?
- Чи можуть робити труну близькі родичі, сусіди?
- Чи практикувалися похорони без труни?
- Що роблять з міркою покійного та стружками від виготовлення труни?
- Чи виготовляють і з чого «постіль» у домовині для покійника?

5. Перебування покійника в хаті

- За якими ознаками можна дізнатися, що в будинку покійник?
- Чи вважалося, що покійник усе чує, що відбувається навколо нього?
- Чи вивішували рушник зовні на будинку або в хаті як знак трауру?
- Чи існував звичай не залишати покійника одного з моменту смерті і до поховання (чування)?
- Що роблять біля покійника присутні вночі (читають молитви, розмовляють, їдять)?
- Чи залишають біля покійника їжу, хліб, воду, вино? Для чого?
- Протягом якого часу душа не залишає хату?
- Чи можна при померлому замітати хату, прибирати житло, готувати їжу домашнім, сусідами?
- Чи запрошують читати молитви і молитися біля покійника (псалтир, Святе Письмо)? Хто це робив?
- Що давали їсти людям, присутнім у хаті біля покійника вночі?
- Чи існували якісь обрядові ігри, забави в хаті або у дворі покійника (якщо так, то з якою метою)?

6. Винесення тіла і похоронна процесія

- Через скільки днів після смерті ховали покійника (на 2-й, 3-й день)?
- Коли покійника кладуть у труну і хто це робить?
- Що кладуть у домовину померлого – жінці, чоловікові, дівчині, дитині, юнакові, старшим людям, вагітній жінці, нареченим, ворожкам та ін.? (гроші, насіння, особисті речі, обереги).
- Як прощаються з покійником? Чи цілують покійника (в обличчя, в руку)?
- У який час дня виносять покійника (до обіду, після)?
- Чи дають «через гріб» милостиню («поману»)?
- Які ритуальні дії здійснює сім'я при виносі труни з хати (підмітають слід, перевертають посуд, розкидають зерно)?
- Як виносять покійника: через двері, вікно, ногами вперед?
- Хто виносить домовину одружених, неодружених, дітей та ін. (чоловіки, родичі, сусіди)?
- Несуть чи везуть покійника? на чому (ноші, рушники, мотузки, на возі, санях)?
- Чи може вагітна жінка проводити покійника? Чи йде мати за групою першої дитини?
- Хто йде за труною неодружених і одружених?
- Чи проводжають покійника з запаленими свічками?

- Як рухається похоронна процесія: швидко чи повільно, з зупинками, прямим чи окружним шляхом? Яке значення маршруту?
- Чи обов'язково заносили покійника до церкви? Якщо так, то на який час, що надягали на чоло (вінець)?
- Чи вважалося, що після церковного богослужіння покійник уже нічого не чує?
- Чи існував звичай давати «поману» першому зустрічному під час похорону? Що це означало?
- Хто і коли копає могилу? Як називають цих людей? Платять їм гроші чи дають щось інше (обід, горілку)?
- Якщо могила викопана, чи можна залишати її без догляду? Якщо ні, то чому?
- Чи подають через могилу милостиню?
- Як опускають труну дітей, дорослих, неодружених? (на рушниках, мотузках).
- Чи кидають присутні в могилу жменю землі?
- Чи поспішають засипати труну в могилі? Чому?
- Чи влаштовували поминки на могилі? Чим пригощали?
- Що роблять після поховання з кінями, возом, ношами (очищають, зберігають)? Що залишають на цвинтарі?
- Які молитви читають при похованні і хто?
- Як повертаються з цвинтаря (іншою дорогою, задом наперед і т.ін.)? Чому?
- Чи можна дивитися на похоронну процесію у вікно?
- Чи проводи покійника обов'язкові для односельців?
- Як одягаються учасники проводів? Який траурний одяг?

Г. ПОМИНАЛЬНІ ОБІДИ

1. Поминки

- Чи обов'язкові поминки в день похорону? Як вони називаються (обід, поминальна трапеза)?
- Хто залишається вдома під час похорону?
- Хто і коли готує поминальну їжу?
- Чи обов'язково після виносу померлого мити всю хату? Для чого це робилося (очищення від смерті)?
- Чи здійснювали ритуальне очищення учасників поховальної процесії (мили руки водою, доторкалися до печі, переодягались)?

- Хто приходив на поминки (склад учасників: родичі, сусіди, друзі)?
- Хто і як зустрічав людей, які повертались із цвинтаря після похорону?
- Чи запрошували священників та інших духовних осіб на поминки?
- Чи читались молитви перед обідом?
- Чи існував якийсь порядок сидання за стіл?
- Яка кількість страв повинна бути на поминках?
- Які обов'язкові страви на поминках? Перерахувати їх (кутя, коливо, борщ, риба, млинці).
- Чи випікали особливий хліб для поминок?
- Чи передбачались особливі напої на поминках (узвар, кисіль)?
- Чи можна було пити горілку, вино? Якщо ні, то чому?
- Яка різниця в поминальних стравах у період посту?
- Ставили всі страви зразу на стіл чи їжа подавалася по чергово?
- Чи обкурювали їжу димом з кадила? Чому? Чи користувались на поминках вилками, ножами?
- Чи молилися перед зміною їжі?
- Чи приносили гості якісь продукти або гроші на поминки?
- Чи обов'язковою була пшенична каша (кутя) як перша страва? Як її готували? Як її споживали? Хто не мав права їсти ритуальну кашу? Назва ритуальної каші.
- У якому посуді подавалася їжа?
- Чи було прийнято на поминках хліб розламувати руками, а не різати? Якщо так, то чому?
- Якою була остання поминальна страва?
- Як закінчувався обід (особливими діями, молитвами)?
- Що робили із залишками поминального обіду (роздавали, викидали, спалювали)? Що робили з крихтами їжі зі столу?
- Як поводитися на поминках присутні (тихо, урочисто)? Про що говорили?
- Чи роздавали родичам померлого або всім присутнім у цей день подарунки – «за поману»? Які це подарунки?

2. Поминальні дні

- Чи повинно було горіти світло в хаті в ніч після поминок? Чому?
- Чи відвідували першого вечора після похорону могилу? Хто це робив?
- Скільки часу душа ходить навколо хати? Чи могла вона увійти в хату?
- За якими прикметами можна було дізнатися про присутність душі? Чи можна було її побачити?

- Чи відвідували могилу на 2-й і 3-й день похорону? Якщо так, то для чого?
- Чи влаштовували поминки на 3-й, 9-й, 20-й, 40-й день? Чи замовляли церковні служби на ці дні?
- Чи існував звичай протягом 40 днів ходити на цвинтар і залишати там їжу?
- Як називаються поминки на 40-й день? Чи точно на 40-й день вони проводяться?
- Чи запрошували душу покійника на поминки 40-го дня? Як це робили?
- Чи відрізнялися страви поминок на 40-й день від попередніх чи наступних?
- Що робили напередодні 40-го дня спеціально для душі померлого?
- Кого і як запрошували на поминки 40-го дня?
- У якій частині дня сідали за стіл і в якій послідовності?
- Залишали місце для душі покійника чи ставили для цього індивідуальний посуд (чашка, ложка, чарка)? Чи клали туди їжу і що з нею потім робили?
- Як відбувався «провід душі» померлого в «інший світ»?
- Чи обдаровували присутніх подарунками під час поминок 40-го дня?
- Де відбувалися річні поминки (вдома, на цвинтарі, біля церкви)?
- Які ще існували способи поминок душі (поминальні обіди на Різдво, Великдень)?

Д. ТРАУР І СТАВЛЕННЯ ДО ЦВИНТАРЯ

1. Траур

- Як виражався траур сім'ї?
- Хто з родичів повинен був дотримуватись трауру? Як довго?
- Як поводитися під час трауру (вдова, дочка-син, чоловік – обмеження в одязі, розвагах, роботі)?
- Який одяг вважався траурним для чоловіків і жінок (колір, матеріал)?
- Чи можна було стригти волосся, голитися, а дівчатам заплітати коси під час трауру?
- Як довго не можна було веселитися в хаті, де померла людина?
- Як довго не можна було одружуватися вдові/вдівцю?
- Як довго діти не могли одружуватися після смерті батьків?
- Чи існувала заборона пити вино, горілку родичам протягом 40 днів?
- Чи вивішувалися знаки трауру на будинку (стрічки, хустки)?

2. Цвинтар (кладовище, могильник)

- Якщо забули вкласти якісь речі в могилу покійника, то чи можна було їх закопати пізніше або вкласти у труну іншого покійника?
- Як називається цвинтар (могильник, гробище, інше)?
- Як далеко розташовувався цвинтар від поселення і в якому місці (на пагорбі, біля річки)?
- Чи відгороджували цвинтар?
- Які дерева садили на цвинтарі?
- Чи було кілька цвинтарів у селі, та яка тому причина (конфесійні, старі/нові)?
- Як розташовувався вхід на цвинтар за сторонами світу?
- Чи були якісь каплички на цвинтарі?
- Чи виділялися на цвинтарі місця, де ховали родичів (родові склепи)?
- Якої глибини і ширини копали могилу?
- Чи робили якийсь настил на дні могили?
- Як оформлялась могила (висота, обкладання деревом, посипання піском, огорожа)?
- Чи ставили хрест? Коли і чи постійний? З якого матеріалу?
- Які ще види надгробників існували (камені, дерев'яні стовпи, пам'ятники)?
- Чи відгороджували могилу огорожею?

- Де ховали мертвонароджених? Де ховали самовбивців, утоплеників, повішальників (так званих нечистих покійників)? Чи були для них окремі місця?
- Чому вночі проходити біля цвинтаря небезпечно (боялися духів)?
- Чи можна на цвинтарі ворожити?
- Чи можна побачити мертвих на могилі і чи можна з ними говорити?
- Чи використовувався цвинтар у магії лікування (наприклад, для зняття пристріту)?
- Якими магічними діями володіє могильна земля?
- Чи можна брати щось із цвинтаря з собою додому і для чого (для лікування, оберегу)?
- У які дні відвідували цвинтар і що там робили (Великдень, Зелені свята, Дідівські дні, Радуниця – прибирали могили, приносили їжу, молилися)?
- Чи відвідували цвинтар в інші дні?
- У яких випадках розкопували могили (для доховання, ексгумації)?
- Як ховали ворожок (особливі обряди, заборони)?

Е. СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ

1. Зміни в обрядовості

- Які елементи похоронно-поминальної обрядовості зникли з часом?
- Які нові елементи з'явилися (кремація, нові види пам'ятників)?
- Як змінилося ставлення до смерті та померлих у сучасному суспільстві?
- Який вплив на обрядовість мають урбанізація, секуляризація, інші культури?

Запитальник до теми: «Народна медицина»

Цей запитальник призначений для всебічного дослідження народних уявлень про хвороби, їх діагностику, профілактику та лікування, а також ролі знахарів і цілителів у громаді. Він дозволить провести глибоке та всебічне дослідження народної медицини у регіоні, охопивши як практичні аспекти лікування, так і глибинні уявлення про хвороби та здоров'я у народній культурі.

I. ЗАГАЛЬНІ ВІДОМОСТІ ПРО НАСЕЛЕНИЙ ПУНКТ ТА ІНФОРМАТОРІВ

1. Основні дані про населений пункт:

- Офіційна назва населеного пункту та місцева етнографічна назва/назви.
- Адміністративна належність (район, область).
- Географічні особливості, що могли впливати на поширення хвороб або доступ до природних ресурсів для лікування (ліси, річки, болота, джерела, родючі ґрунти).
- Національний склад населення та його зміни.
- Основні традиційні заняття, що могли впливати на здоров'я (сільське господарство, рибальство, ремесла).
- Історичні епідемії та їхній вплив на життя села (наприклад, чума, холера, тиф, віспа).

2. Дані про інформаторів

- 3. Кількість опитуваних.** Рекомендується опитувати 2-3 і більше старожилів (переважно жінок) різного віку та соціального статусу, які мають знання про народні медичні практики.
- Прізвище, ім'я, по батькові, рік народження, місце народження.
  - Рід занять, що могли бути пов'язані з народною медициною (знахарі, повитухи, пастухи, травники).
  - Ступінь достовірності інформації (особистий досвід, розповіді родичів, чутки).

II. РОЗУМІННЯ ХВОРОБ, ЇХ ДІАГНОСТИКА

1. Етіологія хвороб (причини)

- Розуміння шкідливості впливу температурних змін на організм людини (простуда, перегрів).
- Чи було уявлення, що холод – це зла сила, яка проникає безпосередньо в організм людини, спричиняючи хвороби (наприклад, «вітер загнало», «застуда»)?

- Чи існувало уявлення, що хвороби передаються від батьків дітям по спадковості? Які конкретно хвороби? («родові хвороби», «сухоти»).
- Чи існувало повір'я про хворобу зубів через «бузних черв'яків» або іншими магічними істотами?
- Чи пояснювали люди наявність в організмі людини глистів? Як їх називали?
- Чи відомі уявлення про заповзання в людину ящірок, змій, жаб, комах як причини хвороб? Які хвороби це спричиняло?
- Чи пов'язувався стан здоров'я людини з фазами Місяця (повний місяць, молодик, спадаючий місяць)? Як?
- Чи викликав вітер певні хвороби (лихоманка, судоми, параліч)? Який вітер (північний, східний)?
- Чи могли, за народною уявою, виникнути хвороби через зустріч з нечистими силами (чорт, мавка, домовик) вночі, у занедбаних будівлях, дуплах, на перехрестях? Які саме хвороби?
- Як уявлялись людям хвороби-епідемії (холера, чума, віспа, тиф), в якому вигляді вони приходили до людей (у вигляді смерті з косою, багатії пані, старої жінки, худоби, невидимої сили)?
- Чи відоме таке джерело хвороб, як «уроки», «навроки», «зурочення»? Як вони проявлялися?
- Хто міг наслати такі хвороби на людину (заздрісні люди, чарівники, відьми)?
- Чи відомі «підливання», «підсипання» (наговорювання води/їжі, додавання шкідливих речовин) як джерело хвороб? Як це виявляли?
- Чи існували уявлення про «смертельну дорогу» або прокляття як причину хвороб?

2. Діагностика хвороб

- Як здійснювали в минулому діагностику хвороб? (за зовнішніми ознаками, поведінкою, снами, ворожінням).
- Чи був відомий спосіб діагностики хвороб через «виливання воску» або «викачування хліба/яйця»? Опишіть процес.
- Чи використовували «діагностику на воді» (наприклад, за поведінкою води, кинутих предметів)?
- Чи звертали увагу на ознаки є природі для діагностики хвороб (поведінка тварин, птахів, сні)?
- Чи існувала діагностика за пульсом, кольором обличчя, станом язика, сечі, калу?

ІІІ. НАРОДНІ ЦІЛИТЕЛІ ТА ЇХНЯ РОЛЬ

1. Категорії цілителів

- Хто в населеному пункті займався народним лікуванням? (знахарі, шептуни, баби-повитухи, костоправи, кровопускачі).
- Чи були вівчарі та сільські цирульники народними цілителями? Які саме хвороби вони лікували?
- Чи існували в селі кровопускачі? Як вони здійснювали цю процедуру?
- Хто виконував функції зубного лікаря в селі (виривав зуби, лікував хвороби ясен)?
- Хто приймав пологи в жінок? Які ритуали та знання вони використовували? (повитухи, «баби»)

2. Знахарі та їхні знання

- Чи була уява про різницю між чарівником, відьмаком і знахарем? У чому полягала різниця?
- Як передавалися знання знахарів наступному поколінню? (від матері до доньки, від батька до сина, від учителя до учня; усне навчання, передача «таємних» знань).
- Чи передавали знання на смертному одрі?
- Місце та час проведення знахарських дій (вдома, в лісі, на перехресті; вночі, на світанку, в певний день тижня).
- Чи існувала певна спеціалізація серед знахарів (лікували тільки простудні хвороби, тільки «уроки», тільки дитячі хвороби, тільки тварин)?
- Чи відомі були випадки, коли знахарством займалися шахраї? Як їх викривали?
- Як оплачувалася праця знахарів? (грошима, продуктами, тканинами, без оплати, за «щире дякую»). Чи брали плату заздалегідь?
- Чи були знахарі, які лікували безкоштовно?

ІV. НАРОДНІ МЕТОДИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗАХВОРЮВАНЬ

1. Профілактика їжею та рослинами

- Чи вживали для профілактики захворювань часник? Як саме (їли, носили на шиї)?
- Чи зберігали часник біля немовляти, в дорозі, в кишені, вдома? З якою метою?
- Чи мала профілактичне значення цибуля? (їли, розвішували).
- Чи існувало повір'я, що підвішана під стелею цибуля очищає повітря?

- Чи використовували як запобіжний засіб ялівець? У яких випадках (окурювання приміщень, носіння гілочок)?
- Чи використовували для профілактики захворювання настої хрону, м'яти, меліси?
- Чи вживали з метою профілактики захворювань відвари сушених фруктів (яблук, слив, груш, черешень, вишень)?

2. Магічна та ритуальна профілактика

- Чи відомий такий профілактичний засіб як використання посвяченої у Вербну неділю вербової гілочки? (для удару, як оберіг).
- Чи використовували з профілактичною метою або при лікуванні укусу змії любисток?
- Чи існували повір'я, що зірване в певне свято зілля має особливі лікарські властивості? (на Івана Купала, на Зелені свята).
- Чи існували вірування, що не можна втиратися братам чи друзям одним рушником? Чому?
- Чи відомі вірування, що невмитого вранці зустріне нечиста сила або спіткає хвороба?
- Чи відоме в даному селі, що вагітна жінка не могла нічого вкрасти, бо тоді на тілі дитини будуть родимі плями? Які ще заборони були для вагітних?
- Чи існував обряд обійти церкву, оборювати село, обходити його хресним ходом, виготовляти полотно-жертву за ніч для запобігання хворобам (особливо епідеміям)?
- Чи мали оберегове значення обіди для бідних біля церкви та на цвинтарі (як «відкуп» від хвороб)?
- Чи використовували з захисною метою різні «амулети», «нав'язки», «обереги» (стрічки, намистини, вузлики, обереги з вовни)?
- Чи використовували із обереговою метою залізо (під поріг, у ліжко, в одяг)? Чому?
- Чи не вважалося носіння персня обереговим знаком?
- Чи відоме використання певних частин тіла тварин (ока, зубів, кігтів, хвоста, шкіри) як оберегових знаків? Яких тварин і для чого?
- Чи мало оберегове значення намисто (особливо коралове, бурштинове)? Від чого?
- Чи вважався хліб як засіб від наврочення? Як його використовували?
- Чи відома профілактична функція червоного кольору (стрічки, нитки, одяг)? Від чого він захищав?

- Чи вважалося, що універсальним оберегом від хвороб є сорочка (особливо вишита)?
- Чи можна було заховатися від хвороби або обдурити її (зміна імені, перевдягання)?
- Які в даній місцевості відомі охоронні молитви? Наведіть приклади.
- До яких святих зверталися переважно в берегових молитвах? (Пантелеймон Цілитель, Юрій Змієборець, Богородиця).

V. ЛІКУВАННЯ ЗІЛЛЯМ (ФІТОТЕРАПІЯ)

1. Збір і підготовка зілля

- Які види рослинних ліків відомі в даній місцевості? (польові, лісові, болотні, городні).
- Які існували традиції, пов'язані зі збиранням лікарських трав (час доби, фаза місяця, настрій збирача, молитви)?
- Чи відомі якісь повір'я та легенди, пов'язані зі збиранням лікарських трав?
- Чи обов'язково рослинні ліки (зілля) святили в церкві? Якщо так, то коли (на Маковія, Спаса)?
- До яких свят чи в які свята збирали ті чи інші лікарські рослини?
- Чи виголошували або нашіптували якісь молитви, примовляння при збиранні зілля? Наведіть приклади.
- Який святий вважався покровителем рослин і лікування?
- Чи було таке зілля, яке шукали і збирали взимку? (наприклад, омела, коріння).
- Чи збирали зілля в певних місцях (на могилах, на перехрестях, біля води)?
- Міг збирати трави будь-хто, чи лише певні особи (знахарі, старші жінки)?
- Чи існували певні умови дотримання власної гігієни тими, хто збирав зілля (чистота, відсутність гріхів)?
- Чи залишали щось на місці зірваної рослини (монету, хліб, нитку)? Якщо так, то з якою метою (подяка, відкуп)?
- Чи існували повір'я, що зілля певного виду можна рвати лише через хустину чи в якийсь інший запобіжний засіб?

2. Приготування та застосування рослинних ліків

- Як готували з рослин лікарські відвари, настої (на воді, молоці, меду)? Наведіть приклади з описом.

- Які виготовляли горілчані настоянки? Для яких хвороб?
- Які хвороби лікували порошками з висушених трав?
- З чого робили компреси при хворобах (з трави, глини, хліба)?
- Чи виготовляли відвари на молоці або сироватці?
- Чи вживалося при лікуванні вино або настоянки з вина?
- Чи використовувалися при лікуванні суміші трав (збори)?
- Чи існувала у давні часи (XIX – перша пол. XX ст.) якась спеціальна література з рецептами лікарських трав («травники», «порадники» тощо)? Чи передавалися такі книги з покоління в покоління?
- Наведіть рецепти зілля для лікування різних хвороб (від застуди, шлункових, шкірних, жіночих, дитячих).
- Якщо в рецептах зустрічається певне число («3», «7», «9» або інше), то дізнайтеся, що воно означало (магічне число, кількість повторень)?
- Яке зілля вважалось універсальним при лікуванні?
- Наведіть приклади домашніх і дикорослих лікарських рослин?
- Які мазі застосовувались при хворобах, з чого вони виготовлялись (на основі жиру, олії, воску)?
- Яким рослинам приписували магічні дії (розвішували на стінах хат, втикали в одяг, носили як обереги)?
- Опишіть лікування різних хвороб певними лікарськими рослинами.
- Які дерева, кущі використовувались у народній медицині (кора, листя, бруньки)? Опишіть ліки та процес лікування.
- Польові та лісові ягоди в народній медицині (калина, шипшина, малина, чорниця).
- Застосування з лікувальною метою овочів (часник, цибуля, петрушка, буряк, морква, бобові, огірки, хрін, редька, кукурудза та ін.).
- Використання при лікуванні технічних культур (соняшник, тютюн, льон, хміль та ін.).
- Які рослини використовувались у народній медицині з того, що росло у квітниках біля хати (наприклад, мальва, любисток, барвінок)?

VI. ЛІКИ ТВАРИННОГО ТА МІНЕРАЛЬНОГО ПОХОДЖЕННЯ (ЗООТЕРАПІЯ, МІНЕРАЛОТЕРАПІЯ)

1. Ліки тваринного походження

- Які ліки готували з молока та молочних продуктів (сироватка, кисле молоко, сир)?
- Чи виготовляли ліки з кобилячого молока (кумис)? Для яких хвороб?

- Як використовувалося з лікувальною метою грудне жіноче молоко?
- Виготовлення лікувальних мазей з масла (вершкового, олії).
- Використання в лікуванні тваринних жирів (собачий, свинячий, борсуковий, ведмежий, гусячий, їжачковий, зміїний, козячий тощо). Для чого?
- Використання в лікуванні яєць (сирі, варені, шкаралупа)?
- Використання яєць у лікувальній магії (викачування, закопування).
- Чи відома у вашій місцевості органотерапія в народній медицині (лікування кров'ю, жовчю, печінкою, мозком, кістками тварин та ін.)? Яких тварин і для чого?
- Чи використовували при лікуванні п'явок, мурах, мурашині кокони, хрущів, жаб, змій, павуків? Як саме? (жаба від рожі).
- Як здійснювалося лікування хвороб медом (внутрішньо, зовнішньо)?
- Чи відоме лікування «п'яним медом» (отруйним, з нектару отруйних рослин)?
- Чи відоме лікування бджолиною отрутою (укуси, мазі)?
- Як використовувався в лікуванні прополіс, перга, маточне молочко?
- Чи використовували і як у лікуванні віск?

2. Ліки мінерального походження та природні фактори

- Як застосовувалися при лікуванні земля, глина (біла, червона), пісок, сіль, нафта, крейда, деревна смола, дьоготь?
- У яких випадках і як використовувалися при народному лікуванні залізо та залізисті глини, залізисті розчини, мідь, золото, срібло (прикладання металів, носіння прикрас, вода, настояна на металах)?
- Фізіотерапевтичні засоби в народній медицині (компреси, масаж, теплі й гарячі ванни – з травами, сіллю, глиною; інгаляції, парові ванни, обгортання).
- Застосування в народній медицині холоду (обтирання снігом, прикладання льоду, обливання холодною водою).
- Використання при лікуванні накладання банок (скляних, рогових).

VII. ЛІКУВАЛЬНА МАГІЯ ТА РИТУАЛИ

1. Типи магії

- Чи відома катартична (очищувальна) магія? Як здійснювалась (обкурювання, виливання)?
- Як здійснювалась контактна магія (безпосередній контакт носія магичної сили з хворим – дотик, погладження, дихання на хворого)?

- Чи відома парціальна магія (здійснення обрядів не над самим хворим, а над предметами, що йому належали: його одягом, волоссям, нігтями, особистими речами)? Опишіть приклади.

2. Вербальна (словесна) магія

- Що і як лікували вербальною (словесною) магією (замовляння, примовляння, шептання, заклинання)?
- Наведіть приклади існуючих дотепер примовок-замовлянь на різні хвороби (від переляку, зубного болю, рожі, бородавок, крові).
- Чи були певні умови для виголошення замовлянь (час доби, місце, поза, віра)?

3. Магія води

- Використання води в лікувальній магії (святина, джерельна, дощова, непочата).
- Очищувальні обряди з водою (купання, обливання, вмивання, качання по росі; ходіння по росі, вмивання нею, «зливання»).
- Ритуальні дії з водою в купальській обрядовості та їх лікувальні властивості.
- Використання при лікуванні та магичних діях води з певної кількості (чотири, сім, дев'ять та ін.) джерел води.
- Лікувальні властивості купання в ополонках (на Водохреще, від певних хвороб).
- «Жива», «непочата» вода в лікуванні та магії (не торкана руками, взята з особливого місця).
- Цілющі властивості дощової води та граду.
- Використання в лікуваннях і магії води з джерел і криниць (особливо цілющих).
- Чи відомі жертвоприношення і «плата» під час лікування водою з джерел і криниць (стрічки, монети)?

4. Магія вогню та землі

- Як використовувався в лікувальній магії вогонь (переступання через вогонь, спалювання речей хворого, «живий вогонь»)?
- Магічні дії, пов'язані з підкурюванням димом (травами, вугіллям) для очищення від хвороб.
- Лікувальні властивості продуктів згорання – вугілля, попелу (для присипок, розчинів).

- Культ землі в лікувальній магії (прикладання землі, закопування хворого, спання на землі, обмазування глиною).
- Використання в лікувальній магії каміння (для масажу, прикладання, зігрівання).

5. Вигнання хвороб

- Вигнання хвороб магичними діями (залякування хвороби, «загризання» – символічне поїдання, потоплення – кидання речей у воду, передача іншій людині/тварин, предметам – «переклад», «скидання»).
- Використання для вигнання хвороб конкретних предметів (горщики, яйця, обрізання волосся, нігтів).
- Магічні властивості ритуальних страв (різдвяних, великодніх, поминальних) у контексті здоров'я та лікування.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Арзуманова Т. Усна історія як джерело дослідження повсякдення релігійних общин в тоталітарному суспільстві (на прикладі старообрядців Харківщини) *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. К., 2012. Вип. 111: Історія. С. 6-9.
2. Борисенко В., Борисенко М. Нематеріальна культурна спадщина українців (регіональний аналіз прояву) *Етногеографія*. 2022. № 2 (118). С. 73-81.
3. Боряк О. Емпіричні дослідження як «ризик шкоди»: теорія і практика впровадження принципів етики польової роботи *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 5-6. С. 76-82.
4. Боряк О. Матеріали з історії народознавства в Україні: каталог етнографічних програм (друга половина XVIII-XX ст.). Київ : Українознавство, 1994. 123 с.
5. Бріцина О. Фольклорист та етнограф: [гра] на одному полі *Поле: збірник наукових праць з історії, теорії та методології польових досліджень*. У 5 т. Київ, 2014. Т. 1: Вступ до спеціальності. С. 107-119.
6. Брук С. Проблеми складання історико-етнографічних атласів *Народна творчість та етнографія*. 1966. № 4. С. 3-12.
7. Вовк Хв. Програма для збирання відомостей, дотичних народньої побутової техніки (Arta of life) *Матеріяли до українсько-руської етнології*. Львів, 1899. Т. 1. С. 1-22.
8. Гаврилюк Н. Актуальні народознавчі питання в галузі польової збирацької діяльності *Матеріяли до української етнології*. 2010. № 9 (12). С. 291-294.
9. Гаврилюк Н. Принципи картографування явищ народної культури («Регіональний історико-етнографічний атлас України, Білорусії та Молдавії») *Народна творчість та етнографія*. 1973. № 5. С. 22-27.
10. Глушко М. Етнографічне районування України: стан, проблеми, завдання (за матеріалами наукових досліджень другої половини XX-XXI століть) *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2009. Вип. 44. С. 179-214.
11. Глушко М. Про етнографічні джерела: нотатки окремих подорожніх спостережень та вражень *Поле: збірник наукових праць з історії, теорії та методології польових досліджень*. У 5 т. Київ, 2014. Т. 1: Вступ до спеціальності. С. 175–187.
12. Глушко М. Історико-етнографічне районування Галичини: сучасний стан *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2009. № 1. С. 8-18.
13. Глушко М. Колективний інформатор: переваги та недоліки інтерв'ю народознавця *Міфологія і фольклор*. 2016. № 3-4. С. 5-16.
14. Глушко М. Методика польового етнографічного дослідження: навч. посібник. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. 288 с.
15. Глушко М. Методика реконструкції об'єктів культури населення України доісторичного періоду (досвід етнологів) *Археологічні дослідження Львівського університету*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 193-210.

16. Горбик В., Скрипник П. До питання про районування України *Український історичний журнал*. 1995. № 1. С. 3-12.
17. Горленко В. Перша етнографічна програма на Україні *Народна творчість та етнографія*. 1957. № 4. С. 98-108.
18. Горленко В. Етнографічні експедиції Інституту ім. М. Рильського *Народна творчість та етнографія*. 1997. № 2-3. С. 22-32.
19. Гримич М. «Інквізиторський» стиль польової збирацької роботи, або про інтенсивність досліджень на «чужому полі» *Поле: збірник наукових праць з історії, теорії та методології польових досліджень*. У 5 т. Київ, 2014. Т. 1: Вступ до спеціальності. С. 146-156
20. Гримич М. Метод, методика та методологія в сучасній етнологічній науці *Етнічна історія народів Європи*. К., 2006. Вип. 21. С. 5-9.
21. Грицюк О. Етика етнолога у дослідженні тем сучасності *Етнічна історія народів Європи*. 2018. Вип. 56. С. 129-132.
22. Дашкевич В. Програми для етнографічного та краєзнавчого дослідження України *Науковий збірник Харків, наук.-дослід. катедри історії української культури ім. акад. Багалія*. Харків, 1927. Т. 7. Вип. 1. С. 149-165; 1930. Т. 9. Вип. 2. С. 159-160.
23. Дикарев М. Програма до збирання відомостей про громади і збірки сільської молоді (вулиці, вечорниці, досвітки і складки) *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1900. Т. 3. С. 1-27.
24. Кагаров Є. Завдання та методи етнографії. Київ: З друкарні Української Академії наук, 1928. 44 с.
25. Кирчів Р. Історико-етнографічні райони України та етнографічні групи українського народу *Етнографія України: навч. посібник* / За ред. проф. С. А. Макарчука. Львів : Світ, 2004. С. 123-148
26. Кирчів Р. Етнографічне районування України *Українське народознавство*. Львів: Фенікс, 1994. С. 56-71.
27. Ковалевський А. Картографічний метод в етнології *Науковий збірник Харківської науково-дослідної кафедри історії української культури*. Ч. 7. 1927. С. 53-61.
28. Кожолянко Г., Шестаков Ю. Методика польових експедиційних досліджень поселень та житла *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. Чернівці, 2003. Т.1 (15).
29. Курочкін О. До проблеми картографування новорічної обрядовості *Наукові записки НаУКМА: Історія*. Київ, 1998. Т. 3. С. 18-24.
30. Лозинський Р. Напрямки та методи етногеографічного дослідження міського населення *Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. Випуск 2 (10). С. 76-80.
31. Маєрчик М. Польові дослідження: проблема достовірності й порозуміння *Народна творчість та етнографія*. 2003. № 5-6. С. 82-85.

32. Макарчук С. Історико-етнографічні райони України: навч. посіб. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. 352 с.
33. Мойсей А. Метод етнографічного картографування та дослідження традиційної культури населення України *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2014. Т. 2. С. 295-310.
34. Мойсей А. Початок професійних польових етнографічних досліджень. Становлення методу включеного спостереження *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. 2009. Т. 1. С. 124-139.
35. Наулко В. Про методику картографування регіонального історико-етнографічного атласа України, Білорусії та Молдавії *Народна творчість та етнографія*. 1967. № 3. С. 34-40.
36. Наумко В. Історико-етнографічне районування України та етнографічні групи українського народу *Культура і побут населення України: навч. посібник*. Київ: Либідь, 1993. С. 25-31.
37. Небесьо Б. Іконографічні методи запису в етнографії *Народна творчість та етнографія*. 1991. № 3. С. 34-38.
38. Паньків М. Організація польових досліджень з етнографії: посібник. Івано-Франківськ, 2005. 123 с.
39. Пономарьов А. Регіональні барви України й українців *Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах*. Опішне, 1999. Кн. 1. С. 57-72.
40. Програма, запитальники та методичні поради дослідникам народної культури України / Упорядники Лідія Орел, Катерина Міщенко. Київ: ІСДО, 1995. 232 с.
41. Родіна М. Пам'ятка збирача фольклору. Київ : Видавництво Академії наук Української РСР, 1946. 23 с.
42. Спеціальні програми до науково-етнографічних розвідок *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1899. Т. 1. С. 1-11.
43. Стельмах Г. Етнографічне районування України кін. XIX – поч. XX ст. *Українська етнографія*. Київ : АН УРСР, 1958. С. 106-113.
44. Стоянова Г. Проблеми методології етнографічного вивчення міської культури: постановка питання *Чорноморський літопис*. 2011. Вип. 3. С. 119-122.
45. Танцюра Г. Записки збирача фольклору. Київ: Державне видавництво образотворчого мистецтва і музичної літератури УРСР, 1958. 102 с.
46. Тарас Я. Архітектурно-етнографічне картографування об'єктів сакральної дерев'яної архітектури як основа історико-етнографічного районування та адміністративно-територіального устрою України *Народознавчі зошити*. 2010. № 5-6. С. 575-585.
47. Тарас Я. Архітектурно-етнографічне районування *Українська сакральна дерев'яна архітектура України*. Львів: ІН НАНУ, 2006. С. 35-36.
48. Товстенко Т. Методика дослідження історичного середовища *Матеріали до української етнології*. 2010. № 9 (12). С. 283-286.

49. Українське народне гончарство. Програма-запитальник для дослідження традиційного гончарства та збирання етнографічних матеріалів. Опішня, 1998. 29 с.
50. Українське народне житло: Програма-запитальник для збирання матеріалів до «Регіонального історико-етнографічного атласа України, Білорусії та Молдавії». Київ: Наукова думка, 1969. 28 с.
51. Шаповал Л. Словник етнографічних (етнологічних) понять і термінів: Довідник. Полтава, 2009. 268 с.
52. Шевченко А. Методика ручної обробки етнокультурної інформації *Народна творчість та етнографія*. 1984. №2. С. 71-74.
53. Шестаков Ю. Вивчення проблем суспільних відносин та суспільного побуту під час етнографічних експедицій *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. Чернівці, 2005. Т. 1. (19). С. 124-132.
54. Шестаков Ю. Етнографічні експедиційні дослідження їжі та хатнього начиння *Буковинський історико-етнографічний вісник*. Чернівці: Прут, 2004. С. 192-198.
55. Шестаков Ю. Організація та підготовка етнографічної експедиції *Етнокультура в контексті світової історії. Матеріали VI Міжнародного наукового семінару «Черезовські читання»*. Чернівці, 2004. С. 166-174.
56. Шестаков Ю. Основні види експедиційної роботи *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. Чернівці, 2003. Т. 2. (16). С. 245-257.
57. Шестаков Ю. Основні проблеми підготовки етнографічної експедиції *Р. Ф. Кайндль і українська історична наука. Матеріали Міжнародного наукового семінару «Кайндлівські читання»*. Чернівці, 22-23 травня 2004 р. Частина I. Вижниця: Черемош, 2004. С. 253-258.
58. Шестаков Ю. Особливості вивчення вірувань, обрядів та усної народної творчості в етнографічній експедиції *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. Чернівці: Прут, 2005. Т. 2 (20). С. 127-132.
59. Шестаков Ю., Мойсей А. Методика вивчення духовної культури населення Буковини у роботах румунських дослідників другої половини XIX – початку XX ст. *Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології*. Чернівці: Прут, 2007. Т. 2 (24). С. 99-106.
60. Щербак І. Методика польових досліджень Петра Богатирьова *Матеріали до української етнології*. 2010. № 9 (12). С. 295-298.

Додаткова:

1. Аксьонова Н. Історико-етнографічний регіон Слобожанщина в історіографічних дослідженнях *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2015. Вип. 15. С. 101-106.
2. Арсенич П. Історіографія етнографічного дослідження Гуцульщини *Гуцульщина: історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1987. С. 10-22.

3. Білоус В. Етнографічні дослідження на західноукраїнських землях у третій чверті XIX ст. Львів: Ахіл, 2000. 187 с.
4. Бойківщина: історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1983. 304 с.
5. Болтарович З. Україна в дослідженнях польських етнографів XIX ст. Київ : Наукова думка, 1976. 139 с.
6. Борисенко М. В. Житло та побут міського населення України у 20-30-х рр. XX століття. Київ: Стилос, 2009. 357 с.
7. Буковина. Загальне краєзнавство. Чернівці: Зелена Буковина, 2004. 488 с.
8. Буковина: історичний нарис. Чернівці: Зелена Буковина, 1998. 416 с.
9. Буковина: її минуле і сучасне / Ред.: Д. Квітковський, Т. Бриндзан, А. Жуковський. Париж – Філадельфія – Детройт: Зелена Буковина, 1956. 965 с.
10. Гілевич І. «Регіональний історико-етнографічний атлас України, Білорусії та Молдавії» і польові дослідження в Україні (середина 1960 х – початок 1970 х рр.) *Народознавчі Зошити*. 2011. № 3. С. 401–412.
11. Гілевич І. Експедиційне дослідження Полісся в повоєнний період (1944 – поч. 1960 х рр.) *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: зб. наук. пр.* 2008. Вип. 9. С. 116-128.
12. Гілевич І. Польові дослідження північних районів Київщини під час підготовки двотомної колективної монографії про Полісся (кінець 1970-х – початок 1980-х рр.): історія та наукові результати *Археологія і давня історія України*. 2016. Вип. 3. С. 187-196.
13. Гілевич І. Польові дослідження традиційної сімейної обрядовості поліщуків (друга половина XX – початок XXI ст.) *Наукові зошити історичного факультету Львівського університету: зб. наук. пр.* 2010. Вип. 11. С. 171-187.
14. Гілевич І. Польові етнографічні дослідження Полісся України науковцями львівського скансену: історія, географія, тематика, результати та подальші перспективи *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Зб. наук. пр.: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Рівне, 2009. Вип. 16. С. 221-225.
15. Гілевич І. Українська етнографічна наука у першому повоєнному десятилітті та польові дослідження Полісся *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2008. Вип. 43. С. 34-53.
16. Гілевич І. Українська етнографічна наука у першому повоєнному десятилітті та польові дослідження Полісся *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2008. Вип. 43. С. 34-53.
17. Глушко М. Середнє Полісся у системі етнографічного районування України: локалізація, межі (за матеріалами наукових досліджень другої половини XX – початку XXI ст.) *Вісник Львівського університету: Серія історична*. Львів, 2008. Вип. 43. С. 15-33.
18. Гончар Г. «Регіональний історико-етнографічний атлас України, Білорусії та Молдавії»: історія створення *Етнічна історія народів Європи*. 2013. Вип. 39. С. 72-77.

19. Горленко В. До проблеми вивчення етнографічної групи українців «литвини» *Полісся: мова, культура, історія*. Київ, 1996. С. 194-200.
20. Горленко В. Етнографічна експедиція на Поділля *Народна творчість та етнографія*. 1967. № 1. С. 96-98.
21. Горленко В. Ф. Етнографічні експедиції Інституту ім. М. Т. Рильського *Народна творчість та етнографія*. 1976. № 5. С. 84-85.
22. Гошко Ю. Історико-етнографічна характеристика Бойківщини. Етнографічні межі *Бойківщина. Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1968. С. 25-28.
23. Гошко Ю. Г., Кирчів Р. Ф., Сявавко Є. І. Наукові експедиції на Гуцульщину *Народна творчість та етнографія*. 1982. № 5. С. 67-69.
24. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження. Київ: Наукова думка, 1987. 471 с.
25. Дмитренко А. Етнографічні дослідження Волині і Західного Полісся в другій половині ХІХ – першій третині ХХ століття: становлення наукової методики *Етнічна історія народів Європи*. 2005. Вип. 20. С. 15-21.
26. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 2. Родина та культура сімейного співжиття. Київ: НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2018. 460 с.
27. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 3. Родильна обрядовість. Київ: НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2016. 472 с.
28. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 4. Весільна обрядовість. Київ: НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2016. 688 с.
29. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 6. Календарна обрядовість. Київ : НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2016. Т. 6. 400 с.
30. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 7. Господарські заняття, промисли та ремесла. Київ: НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2017. 496 с.
31. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 8. Культура народного харчування. Київ : НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2018. 496 с.
32. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 9. Народна житлобудівна культура. Екологія та організація середовища проживання. Київ: НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2020. 944 с.
33. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 10. Традиційне повсякденне та обрядове вбрання. Київ: НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2018. 640 с.
34. Етнографічний образ українців зарубіжжя. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Ч. 1. Культура життєзабезпечення та

- традиційні соціо-нормативні практики. Київ: НАН України; ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2019. 676 с.
35. Жам О. Польові регіональні дослідження Черкащини в експедиційній діяльності Переяслав-Хмельницького державного історичного музею (60 – 80-ті роки ХХ століття) *Українознавство*. 2021. № 1 (78). С. 171-177.
36. Жам О. Українське правобережне Полісся в експедиційній діяльності Переяслав-Хмельницького державного історичного музею (60–80-ті роки ХХ ст.) *Українознавство*. 2022. № 1 (82). С. 152-159.
37. Захарченко С. Трансформація традиційної різдвяної обрядовості українців Переяславщини у ХХ ст. (за матеріалами польових досліджень) *Історія науки і біографістика*. 2023. № 4. С. 212-228.
38. Іваницький А. Музично-етнографічні польові дослідження (на прикладі обстеження історичної Хотинщини) *Народна творчість та етнографія*. 2005. № 4. С. 9-14.
39. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази. Чернівці : Молодий буковинець, 2000. 208 с.
40. Кайндль Р. Ф. Гуцули: їхнє життя, звичаї та народні перекази. Чернівці : Молодий буковинець, 2003. 200 с.
41. Кайндль Р. Ф., Манастирський О. Русини на Буковині. Чернівці : Зелена Буковина, 2007. 192 с.
42. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ : Наукова думка, 1978. 174 с.
43. Кирчів Р. Етнографічне дослідження Бойківщини. Київ : Наукова думка, 1978. 174 с.
44. Кирчів Р. Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці». Київ : Наукова думка, 1990. 339 с.
45. Кирчів Р. Історіографія етнографічного дослідження Покуття *Народознавчі зошити*. 2015. № 1. С. 70-90.
46. Кирчів Р., Болтарович З. Експедиційне вивчення Полісся *Народна творчість та етнографія*. 1983. № 5. С. 65-70.
47. Конопка В. З народної духовної культури українців буковинської Гуцульщини: матеріали польових етнографічних досліджень *Народознавчі зошити*. 2017. № 3 (135). С. 731-736.
48. Косміна Т. Сільське житло Поділля. Кінець ХІХ-ХХ ст.: Історико-етнографічне дослідження. Київ : Наукова думка, 1980. 176 с.
49. Культурно-побутові традиції українців Волині: історико-етнологічні нариси. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2023. 592 с.
50. Кутельмах К., Мозир М. Етнографічні експедиції на Гуцульщину *Народна творчість та етнографія*. 1983. № 5. С.64-65.
51. Кушнір В. Народознавство Одещини. Одеса, 1998. 245 с.
52. Левчук К. І., Чернищук Н. В. Українська етнологія у європейському контексті (друга половина ХІХ ст.– 20-ті рр. ХХ ст.). Вінниця: ТВОРИ, 2022. 284 с.

53. Лемківщина: Історико-етнографічне дослідження: У 2-х т. Львів : ІН НАН України, 1999. Т. 1: Матеріальна культура. 360 с.; 2002. Т. 2: Духовна культура. 417 с.
54. Пацай Т. Етнографічні експедиції товариства приятелів Гуцульщини *Народознавчі зошити*. 2018. Вип. 1 (139). С. 112-124.
55. Петрашек Е. З маршрутної експедиції по українському Поліссі. Липень 1997 р. *Народознавчі Зошити*. 2004. № 1-2. С. 255-261.
56. Поділля: історико-етнографічне дослідження. Київ: ВНКЦ «Доля», 1994. 499 с.
57. Покуття. Історико-етнографічний нарис. Львів : Манускрипт-Львів 2010, 456 с.
58. Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. Вип. 2. Овручина. 1995. Львів : ІН НАН України, 1999. 376 с.
59. Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. Вип. 3. У межиріччі Ужа і Тетерева. 1996. Львів: ІН НАН України, 2003. 340 с.
60. Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження. Вип. 1. Київське Полісся. Львів: ІН НАН України, 1997. 360 с.
61. Прилипко Я. Експедиційне вивчення українського одягу *Народна творчість та етнографія*. 1968. № 6. С. 64-65.
62. Рачковський Г. Польові етнографічні дослідження кафедри етнології Львівського університету (1998-2013): географія, тематика, здобутки *Вісник Львівського університету. Серія історична*. 2014. Випуск 50. С. 591-622.
63. Сичевський А. Польові дослідження общин старовірів-безпопівців як важлива складова краєзнавчих студій в Україні (з досвіду роботи на Житомирщині) *Матеріали Всеукраїнської наукової конференції «Історичні регіони України: минуле та сучасність»*. Харків, 2013. С. 22-26.
64. Сушко В. Слобожанщина в етнологічних дослідженнях XVIII-XXI ст. *Етнічна історія народів Європи*. 2006. Вип. 21. С. 136-140.
65. Тетеря С., Костюк Н. Традиційна культура Переяславщини (друга половина XX – початок XXI ст.) за матеріалами польових досліджень *Roxolania Historica*. 2018. Vol. 1(16). С. 94-104.
66. Тиводар М. Закарпаття: Народознавчі роздуми. Ужгород: Карпати, 1995. 205 с.
67. Трохименко О. «Ми могли б обійтися без німців»: досвід польового етнографічного дослідження німецької етнонаціональної ідентичності *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. 47. С. 97-101.
68. Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. Опішне: «Українське Народознавство», 1999. Кн. 1. 527 с.; Кн. 2. 541 с.
69. Холмщина і Підляшся: Історико-етнографічне дослідження. Київ : Родовід, 1997. 383 с.

Навчально-методичне видання

ЕТНОГРАФІЧНА ПРАКТИКА

Навчально-методичний посібник

Укладачі: *Кожолянко Олена Віталіївна,*
Воротняк Іван Дмитрович

Віповідальний за випуск **Сич О. І.**
Технічна редакторка
та дизайн обкладинки **Мельник У. М.**

Підписано до друку 05.11.2025. Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Друк цифровий.
Умов.-друк. арк. 5,4. Обл.-вид. арк. 5,9. Зам. Н-080.
Видавництво Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича.
58002, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.
e-mail: ruta@chnu.edu.ua

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 891 від 08.04.2002